BHI-1

Block-4

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର

Odisha State Open University

Sambalpur

ସ୍ନାତକ କଳା (ସମ୍ମାନ)

ଇତିହାସ (BAHI)

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ- ୧

ଭାରତ ଇତିହାସ-୧

ସଂସ୍କୃତିର ଘଟଣାନ୍ତର

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା

Odisha State Open University, Sambalpur, Odisha

Established by an Act of Government of Odisha.

ସ୍ନାତକ କଳା (ସମ୍ମାନ)

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ- ୧

ଇତିହାସ (BAHI)

BAHI-01

ଭାରତ ଇତିହାସ-୧

ବ୍ଲକ୍- ୪

ସଂସ୍କୃତିର ଘଟାନ୍ତର

ଏକାଦଶ ଏକକ- ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗ:
ସମାଜ, ଶାସନତନ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ

ଦ୍ୱାଦଶ ଏକକ- ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗ:
ସାମାଜିକ ବିଭାଜନ (ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଲିଙ୍ଗ),
ଶାସନତନ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି

ଏକାଦଶ ଏକକ: ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗ: ସମାଜ, ଶାସନତନ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ

ବିଷୟ ଗଠନ:

୧୧.୧ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
୧୧.୨ ଉପକ୍ରମ
୧୧.୩ ଉତ୍ସ ସମୂହ
୧୧.୩.୧ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ
୧୧.୩.୨ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ
୧୧.୪ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ: କଳ୍ପନା ନା ବାସ୍ତବିକତା ?
୧୧.୫ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା
୧୧.୬ ସମାଜ
୧୧.୭ ଶାସନତନ୍ତ୍ର
୧୧.୮ ଧର୍ମ
୧୧.୯ ସାରାଂଶ
୧୧.୧୦ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ
୧୧.୧୧ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୧୧.୧ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ଆଦି ବୈଦିକ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଉତ୍ସ ସମୂହ
- ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣର ବାସ୍ତବିକତା
- ଆଦି ବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା, ସମାଜ, ଶାସନତନ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ

୧୧.୨ ଉପକ୍ରମ

ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୨୦୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ରହିଥିବା ସମୁଦାୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟୁଷିତ ହୋଇଥିବା ଆପଣ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଏକକଗୁଡ଼ିକରୁ ଅବଗତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ଥିଲା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ କୃଷି-ଚାରଣ । ଏଇ ସଂସ୍କୃତି ସମୂହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ ଅବବୋଧର ଭିତ୍ତି କେବଳ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅବଶେଷ । କାରଣ ହରପ୍ପା ସଂସ୍କୃତିକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଆଉ କୌଣସି ସଂସ୍କୃତିର ଲିଖିତ ଦଲିଲ ମିଳେ ନାହିଁ । ତେବେ ଏଇ ଏକକ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏକକରେ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନତମ ସାହିତ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେଉଥିବା ଏକ ବିପୁଳ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ଆମେ ଧ୍ୟାନ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିବା । ଯଥା ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ପରିପୁଷ୍ଟି ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ପ୍ରୟାସ କରିବା । ଋକ୍‌ବେଦ ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରାଚୀନତମ ସୂକ୍ତ ସଂଗ୍ରହ ବିବେଚିତ ହୁଏ । ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗର ଅବବୋଧ ଆମେ ତେଣୁ ଋକ୍‌ବେଦର ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା । ଏହା ପରେ ଅପର ବେଦ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କୃତି ସମୂହ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ ଆସିବ । ଦୁଇଟି କାରଣରୁ ଏ କସରତ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଥମତଃ ବେଦ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ ସଭ୍ୟ କରିବାରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉ ଥିବା ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ହିସାବରେ ବିବେଚିତ ହୋଇଆସୁଛି । କିନ୍ତୁ ସଯତ୍ନ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଋକ୍‌ବେଦର ଆଶୟ କୌଣସି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଭୌତିକ ସଂସ୍କୃତିର ଧାରଣା ଜନ୍ମାଏ ନାହିଁ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଚରିତ୍ର ରୂପେ ବିବେଚିତ ଅନେକ ଭୌତିକ ଲକ୍ଷଣ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶର ଅବୈଦିକ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସଂସ୍କୃତି ସମୂହରେ ଉପଲବ୍ଧ ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଋକ୍‌ବେଦ ସହ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବେଦ ଓ ସଂଶ୍ରିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ବିଷୟବସ୍ତୁ ତୁଳନା କଲେ ସ୍ୱୟଂ ବୈଦିକ ସମାଜ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଇ ଗତି କରୁଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତି ବା ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି କହିବାକୁ କୌଣସି ସ୍ଥିର ଢାଞ୍ଚା ନ ଥିଲା ।

ଋକ୍‌ବେଦ ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ପ୍ରଧାନ ଭୌଗୋଳିକ ଅଞ୍ଚଳ ଥିଲା ସପ୍ତସିନ୍ଧବ ବା ସାତୋଟି ନଦୀର ଭୂମି । ଏହା ସମଗ୍ର ପଞ୍ଜାବ ଓ ଏହାର ପଡ଼ୋଶୀ ହରିୟାଣା ଅଞ୍ଚଳର ଅନୁରୂପ । କିନ୍ତୁ

ଗୋମଲ ସମତଳ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫଗାନିସ୍ତାନ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଜମ୍ମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର ମଧ୍ୟ ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ଭୂଗୋଳର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆରୁ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ ଆସିଥିବା କୁହାଯାଏ । ବେଦର ରଚୟିତା ରୂପେ ବିବେଚିତ ଏଇ ଦେଶାନ୍ତରୀମାନେ ବୈଦିକ ଜନତା ରୂପେ ନାମିତ । ଏଇ ଐତିହାସିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଅନେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବା ତରଙ୍ଗରେ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭାରୋପୀୟ ଭାଷାଭାଷୀ ଏକ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ପାରମ୍ପରିକ ଐତିହାସିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିଦମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ହରପ୍ପାବାସୀ ଅଣଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ରୂପେ ଦର୍ଶାଇଥାନ୍ତି ।

ତେବେ ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜ ଉପରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାୟ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ତାହା ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଫଳଦାୟକ ହୋଇପାରେ । ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଉତ୍ସ ସମାନ ଅଞ୍ଚଳର ଓ ସମକାଳର ହୋଇଥିଲେ ସେମାନେ ଆମକୁ ଆର୍ଥନୀତିକ, ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଧାରଣା ପ୍ରଦାନ କରି ପାରନ୍ତି । ଆସନ୍ତୁ ଏଇ ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକର ଉଲ୍ଲେଖରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ।

୧୧.୩ ଉତ୍ସ ସମୂହ

ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜର ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଆମ ପାଖରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଉତ୍ସ ରହିଛି- ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ ସମୂହ ।

ଆସନ୍ତୁ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ଏ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ।

୧୧.୩.୧ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ

ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ଚାରି ବେଦର ଉଲ୍ଲେଖ କରିପାରିବା:

୧. ଋକ୍‌ବେଦ

୨. ସାମବେଦ

୩. ଯଜୁର୍ବେଦ ଏବଂ

୪. ଅଥର୍ବବେଦ

ଏ ମଧ୍ୟରୁ ଋକ୍‌ବେଦ ପ୍ରାଚୀନତମ କୃତି ।

'ବେଦ'ଶବ୍ଦଟି ସଂସ୍କୃତ 'ବିଦ୍' ଧାତୁରୁ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ । ଏହାର ଅର୍ଥ 'ଜାଣିବା' ବା ଜ୍ଞାନ ।

'ବେଦ'ଗୁଡ଼ିକ ସାରତଃ ବିଭିନ୍ନ ଋଷିକୁଳ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ଇତିବୃତ୍ତ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ସୂକ୍ତମାନଙ୍କ ସଙ୍କଳନ । ତତ୍କାଳୀନ ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଯୋଗୁଁ ଚତୁର୍ବେଦକୁ 'ସଂହିତା' ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଆବୃତ୍ତି, ଶିକ୍ଷା ଓ ମୌଖିକ ସଞ୍ଚରଣ ଲାଗି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ରଚନା କାଳରେ ସୂକ୍ତଗୁଡ଼ିକର ଲିଖିତ ରୂପ ନ ଥିଲା । ଏଇ କାରଣରୁ କୌଣସି ସଂହିତାର ନିରଙ୍କୁଶ ରଚନାକାଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିହେବ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂହିତା ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ବ୍ୟାପୀ ସଂଗ୍ରହର ପ୍ରତିନିଧି । ଚାରି ସଂହିତାର ଆପେକ୍ଷିକ କାଳ ନିରୂପଣ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଋକ୍‌ବେଦ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୫୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ ସମୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ବିଦ୍ୱାନମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।

ଋକ୍‌ବେଦ ସଂହିତାର ଦଶଟି 'ମଣ୍ଡଳ' ମଧ୍ୟରୁ ୨ୟ ଓ ୭ମ ମଣ୍ଡଳକୁ ପ୍ରାଚୀନତମ ଏବଂ ବିଶେଷ ଭାବେ ଆଦି ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ୧ମ, ୮ମ, ୯ମ ଓ ୧୦ମ ମଣ୍ଡଳ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସଂହିତାରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଋକ୍‌ବେଦ ସହ ଏହାଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନତର ଏବଂ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ଇରାନୀ କୃତି ଅବେସ୍ତାର ସାଦୃଶ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏଇ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ ଋକ୍‌ବେଦ ଠାରୁ ଅବେସ୍ତାର କାଳାନୁକ୍ରମିକ ଅଗ୍ରଗାମିତ୍ୱ ଭିତ୍ତିରେ ସେମାନେ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ନିଷ୍କର୍ଷରେ ଉପନୀତ ହୋଇଛନ୍ତି:

୧. ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ଜନତା ଏକ ସାଧାରଣ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଏବଂ ସେମାନେ ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆ ଓ ଇରାନରୁ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ ଆସିଥିଲେ । ଏଇ ଜନତାଙ୍କୁ 'ଆର୍ଯ୍ୟ' କୁହାଯାଏ ।

୨. ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକ ମୂଳ ସାଧାରଣ ବାସସ୍ଥଳ ରହିଥିଲା । ସେଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଇଉରୋପ ଓ ପୂର୍ବକୁ ଦେଶାନ୍ତରରେ ଯାଇଥିଲେ ।

ତେବେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ମୂଳ ବାସସ୍ଥଳ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିତର୍କ ଆଉ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇ ରହି ନାହିଁ । କାରଣ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାତୀୟ ପରିଚିତି ଅସାର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇସାରିଛି । ତେବେ ଐତିହାସିକମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସାଧାରଣ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରିଚିତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏଇ ଭିତ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ତଥାପି ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଦେଶାନ୍ତର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଉପରେ ଜୋର ଦିଅନ୍ତି ।

୧୧.୩.୨ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ

ଅତୀତରେ ୪୦ବର୍ଷ ଧରି ପଞ୍ଜାବ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ଉତ୍ତର ରାଜସ୍ଥାନରେ ସିନ୍ଧୁ ଓ ଘଗ୍‌ଗର ନଦୀ କୂଳେ କୂଳେ କରାଯାଇ ଥିବା ଉତ୍‌ଖନନରୁ ଅନେକ ହରପ୍ପା ପରବର୍ତ୍ତୀ ତାମ୍ରପ୍ରସ୍ତର ବସତି ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକର ସମୟ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୭୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୬୦୦ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ଲକ୍‌ରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇସାରିଛି । ଏଇ ତାମ୍ରପ୍ରସ୍ତର ସଂସ୍କୃତି ସମୂହକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ହରପ୍ପା, ଗୈରିକ ମୃତ୍‌ପାତ୍ର*(OCR)*, କୃଷ୍ଣ ଓ ରକ୍ତ ମୃତ୍‌ପାତ୍ର*(BRW)* ଏବଂ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର*(PGW)* ସଂସ୍କୃତି କୁହାଯାଉ ଥିବା ନେଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି ।

ତେବେ ଆମେ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ମୃତ୍‌ପାତ୍ରର ପ୍ରକାର ଭେଦରେ ଜନତାଙ୍କ ସମଗ୍ର ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ମୃତ୍‌ପାତ୍ରର ଅର୍ଥ ନୁହେ ଏସବୁ ପାତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଜନତା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲେ । ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାଗମର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣକୁ ସଂଜ୍ଞାୟିତ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୁଏ; ତାହା ଠାରୁ ଅଧିକ ନୁହେ । ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତର ଏଇ

ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟିରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ସାକ୍ଷ୍ୟକୁ ବୈଦିକ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ମିଳିଥିବା ଜ୍ଞାନ ସହ ତୁଳନା କରାଯାଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ କେତେକ ବିଦ୍ୱାନ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି ।

୧୧.୪ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ: କଳ୍ପନା ନା ବାସ୍ତବିକତା

ଆର୍ଯ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ ଏକ କଳ୍ପନା ନା ବାସ୍ତବିକତା ? ଆସନ୍ତୁ ଦେଖିବା ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖନନ ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପାଇବାରେ ଆମକୁ କେତେ ଦୂର ସହାୟକ ହେଉଛି ।

ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିଦମାନେ ବିଭିନ୍ନ ହରପ୍ପା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । କାଳ ନିରୂପଣରେ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୯୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୫୦୦ର ବୋଲି ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇଥିବା ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ରକୁ ବାରଂବାର ଆର୍ଯ୍ୟ କାରିଗରି ସହ ସଂଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ଐତିହାସିକମାନେ ଯେଉଁ ଉପସଂହାରରେ ଉପନୀତ ହୋଇଛନ୍ତି ତାହା ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଭିତ୍ତି । ଅତଏବ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିଦମାନେ ଋକ୍‌ବେଦ ଓ ଅବେସ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଦୃଶ୍ୟକୁ ଅନୁସରଣ କରି ହରପ୍ପା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମ ଏସୀୟ/ଇରାନୀୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାଗମମାନଙ୍କର ମୃତ୍‌ପାତ୍ରର ସ୍ୱରୂପ, ମୃତ୍‌କୃତି ଉପରିସ୍ଥ ଚିତ୍ର ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ତାମ୍ର ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରୁଛନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟ ଜନଗୋଷ୍ଠୀ ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆରୁ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ ଆସିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ସମର୍ଥନରେ ଏଭଳି ସାଦୃଶ୍ୟକୁ ବଢ଼େଇ ଚଢ଼େଇ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଏହିପରି ଦେଶାନ୍ତର ବିଚାରକୁ ପ୍ରାମାଣିକ କରିବା ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସକୁ ପରସ୍ପର ସମର୍ଥନରେ ଉପଯୋଗ କରାଯାଉଛି ।

ଋକ୍‌ବେଦ ଓ ଅବେସ୍ତାର ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଦୃଶ୍ୟ ନେଇ କୌଣସି ବିବାଦ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏଇ ସାଦୃଶ୍ୟରୁ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ ଜନତାଙ୍କ ବିଶାଳ ଦେଶାନ୍ତର ସୂଚିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଭାରତ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆର ତାମ୍ରପ୍ରସ୍ତର ଉପକରଣ ମଧ୍ୟରେ ମିଳିଥିବା ସାଦୃଶ୍ୟ ଆକସ୍ମିକ । ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ବିପୁଳ ସଂଖ୍ୟକ ଦେଶାନ୍ତରର ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ । ପୂର୍ବ କଥିତ ମତେ 'ଆର୍ଯ୍ୟ' ଅବଧାରଣାକୁ କୌଣସି

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ସହ ସମାନ କରି ଦେଖାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସଜାତୀୟ କି ପ୍ରଜାତୀୟ ମହତ୍ୱ ନାହିଁ । ଅତଏବ 'ଆର୍ଯ୍ୟ' ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଦୃଶ୍ୟ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏକ ଅନିଶ୍ଚିତ ବିଚାର ।

ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖନନରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ନିମ୍ନ ସୂଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣ ବିଚାରକୁ ନେବା ଉଚିତ:

୧. ପୂର୍ବେ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ହରପ୍ପା ସହର ଓ ନଗର ସବୁକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଏ ସଭ୍ୟତାର ପତନ ଘଟାଇ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଦୁର୍ଗନିବାସୀଙ୍କ ବିଧ୍ୱଂସ ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆବାହନ ସମ୍ପର୍କିତ ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ସୂକ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅବଶେଷରୁ କୌଣସି ବୈଦେଶିକ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ବିଶାଳ ଧ୍ୱଂସ ଲୀଳା ଯୋଗୁଁ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପତନ ଘଟି ନଥିବା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛି । ଏହା ପୂର୍ବ ବ୍ଲକ୍‌ରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ।

୨. ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ରର ନିର୍ମାତା ରୂପେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିତ କରିବା ପ୍ରୟାସର ସମର୍ଥନରେ କୌଣସି ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମିଳି ନାହିଁ । ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ସଂସ୍କୃତି ସମୂହ ଯଦି ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତା ତେବେ ଆକ୍ରମଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତଥାକଥିତ ଦେଶାନ୍ତରୀ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଗମନ ମାର୍ଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ବହାୱଲପୁର ଓ ପଞ୍ଜାବ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଏ ଧରଣର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଏ ଧରଣର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ହରିୟାଣା, ପୂର୍ବ ରାଜସ୍ଥାନ ଓ ଉପର ଗଙ୍ଗା ଅବବାହିକାକୁ ନେଇ ଗଠିତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୌଗୋଳିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ।

୩. ପୂର୍ବେ ଚିନ୍ତା କରାଯାଉ ଥିଲା ଯେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ହରପ୍ପା ଓ ହରପ୍ପା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମୟଗତ ବ୍ୟବଧାନ ଏବଂ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ରହିଛି । ତେବେ ଭଗବାନପୁରା, ଦଧେରି(ହରିୟାଣା) ଓ ମାଣ୍ଡା(ଜମ୍ମୁ)ର ଅଦ୍ୟତନ ଉତ୍‌ଖନନରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ହରପ୍ପା ଓ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର କୌଣସି ବ୍ୟବଧାନ ନ ଥାଇ ଏକାଠି ମିଳିଥିବା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛି । ଅତଏବ ଉତ୍‌ଖନିତ ସ୍ଥଳ ଭିତ୍ତିରେ 'ଆକ୍ରମଣ' ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ ।

ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୭୫୦ ପରେ ଯାହା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା ତାହା ଥିଲା ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ସହର ଓ ନଗର ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ସହରୀବାଦ ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ମୁଦ୍ରା, ମାପ ଓ ଓଜନ ଆଦି ଉପକରଣ । ପୂର୍ବ କାଳର ଗ୍ରାମୀଣ ସଂରଚନା ଖ୍ରୀ.ପୂ. ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ପ୍ରଥମ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲା । ହରପ୍ପା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅବଶେଷରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ମୃତ୍‌ପାତ୍ର, ଧାତବ ସରଞ୍ଜାମ ଏବଂ ଅପର ଦ୍ରବ୍ୟର ବିବିଧତା ଭାରତୀୟ ତାମ୍ରପ୍ରସ୍ତର ସଂସ୍କୃତିମାନଙ୍କ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈବିଧ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ କରିପାରେ ।

ଖ୍ରୀ.ପୂ. ଦ୍ୱିତୀୟ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀ ଓ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ପ୍ରଥମ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଏହିପରି ବୈଦିକ 'ଆର୍ଯ୍ୟ'ମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ ପ୍ରଚଳିତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବାରେ ବହୁ ପ୍ରକାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୫୦୦ ପାଖାପାଖି ବେଳକୁ କେନ୍ଦ୍ର ଅଥବା ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆରୁ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ ବିଶାଳ ଜନତାଙ୍କ ଦେଶାନ୍ତର ନେଇ ସନ୍ତୋଷଜନକ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପତନ ଘଟାଇ ଏକ ନୂତନ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାର କୌଣସି ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଋକ୍‌ବେଦରେ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା ଓ ଯୁଦ୍ଧର ବାରଂବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥା କଥିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଣଆର୍ଯ୍ୟ ସମୁଦାୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷର କୌଣସି ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । ତେବେ ଋକ୍‌ବେଦ ଯେହେତୁ ଉପଲବ୍ଧ ଧାର୍ମିକ ସୂକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନତମ ସଙ୍କଳନ ଏକ ଐତିହାସିକ ଦଲିଲ ଭାବେ ଆମ ପାଇଁ ଏହାର ମହତ୍ୱ ପ୍ରତୁଳ । ସୂକ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଭଳି ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଯାହା ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟରୁ କଦାପି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଆମକୁ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରକୃତି, ସାମାଜିକ ସଂଗଠନ, ରାଜତନ୍ତ୍ର ଓ ରାଜନୀତିକ ସଂଗଠନ, ଧର୍ମ ଓ ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଭାରତୀୟ ସମାଜର ସ୍ୱଭାବକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ସୂଚନାର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ସେଇଥି ପାଇଁ ଆମେ ଏବେ ପ୍ରାଚୀନ ବୈଦିକ ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଋକ୍‌ବେଦରୁ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଛୁ ସେଥି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବା ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଚାରି ବେଦ କ'ଣ ? ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କେଉଁ ବେଦ ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗର ?

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍‌ଖନନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ କି ? ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିଦମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ୧୦୦ ଶବ୍ଦରେ ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଠିକ(✓) କି ଭୁଲ(✗) ଚିହ୍ନିତ କରନ୍ତୁ ।

କ) ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ ଜ୍ଞାନର ଭିତ୍ତି କେବଳ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ ।

ଖ) ବେଦଗୁଡ଼ିକ ସାରତଃ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କୁ ନିବେଦିତ ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ସୂକ୍ତ ସମୂହର ସଙ୍କଳନ ।

ଗ) ଅବେସ୍ତା ପ୍ରାଚୀନତମ ଇରାନୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

ଘ) ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶକୁ 'ଆର୍ଯ୍ୟ' ଦେଶାନ୍ତର ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପ୍ରାମାଣିକତା ପାଇଁ ଋକ୍‌ବେଦ ଓ ଅବେସ୍ତାର ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଆଧାର ।

୧୧.୫ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା

ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗର ଚାରଣ ସମାଜରେ ଗୋପାଳନ ଥିଲା ପ୍ରମୁଖ ଜୀବିକା । ଏକ ଚାରଣ ସମାଜ କୃଷି ଉତ୍ପାଦ ଅପେକ୍ଷା ପଶୁ ସମ୍ପଦ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଏବଂ ବିଶେଷ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେତୁ ବ୍ୟାପକ କୃଷି ସମ୍ଭବପର ହେଉ ନ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳର ଜନତା ପଶୁପାଳନକୁ ଜୀବନ ନିର୍ବାହର ଉପାୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ଋକ୍‌ବେଦର ସୂକ୍ତମାନଙ୍କରୁ ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ଗୋସମ୍ପଦର ମହତ୍ୱ ନେଇ ବିସ୍ତୃତ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଏହାର ଅନେକ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ***ଗୌ*** ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଗୋସମ୍ପଦ ଥିଲା ସମ୍ପନ୍ନତାର ପ୍ରଧାନ ପରିମାପ । ବିଶେଷ ଗୋସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ 'ଗୋମତ' କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ଏ କାଳରେ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ସଂଘର୍ଷ ପାଇଁ ଗବିଷ୍ଟି, ଗବେଷଣା ଏବଂ ଗବ୍ୟାତ ଆଦି ଶବ୍ଦ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଶବ୍ଦଟିର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'ଗାଇ ଖୋଜା' । ସ୍ୱୟଂ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ଏବଂ ଜନଜାତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମୟିକ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ସଂଘର୍ଷର ମୂଳ ଥିଲା ଗୋସମ୍ପଦ ଉପରେ ଅଧିକାର । ଋକ୍‌ବେଦରେ ବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ପଣିମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପଦ ବିଶେଷତଃ ଗାଇମାନଙ୍କୁ ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲରେ ଲୁଚାଇ ଦେଉଥିବା କୁହାଯାଇଛି । ଗୋସମ୍ପଦର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ପାଇଁ ବୈଦିକ ଜନତା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆବାହନ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଗୋ ଆକ୍ରମଣ ଥିଲା ସାଧାରଣ ଘଟଣା । ରାଜା ବା ମୁଖିଆଙ୍କୁ 'ଗୋପତି' ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋସମ୍ପଦର ସୁରକ୍ଷାଦାତା କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ଋକ୍‌ବେଦରେ ସମୟ ପରିମାପକ ଭାବେ ଗୋଧୂଳି ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ଦୂରତାକୁ କୁହାଯାଇଛି ଗବ୍ୟୁତି । କନ୍ୟାକୁ ଦୁହିତୃ ବା ଗାଇର ଦୋହନକର୍ତ୍ତ୍ରୀ କୁହାଯାଇଛି । ରକ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବା ଏକକ ପାଇଁ ଗୋତ୍ର ଶବ୍ଦ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଏ ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ***ଗୌ***ରୁ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ଜୀବନର ଧର୍ମ, ସମାଜ ସମେତ ସମସ୍ତ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରର କେନ୍ଦ୍ରରେ ଗୋପାଳନ ରହିଥିବାର ସୂଚକ । ଅଧିକାଂଶ ସୂକ୍ତ ଓ ସ୍ତୁତିରେ ଚାରଣ ଭୂମି, ଗାଇଗୁହାଳ, ଦୁଗ୍ଧଜାତ ପଦାର୍ଥ ଏବଂ ଗୃହପାଳିତ ପଶୁର ସାହିତ୍ୟିକ ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ ।

ଗୋପାଳନର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଋକ୍‌ବେଦରେ କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଉଲ୍ଲେଖ ଖୁବ୍ ସ୍ୱଳ୍ପ । କୃଷି ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର । 'ଯବ' ବ୍ୟତୀତ ଅପର କୌଣସି ଶସ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ ମିଳେ ନାହିଁ । ଆଦି ବୈଦିକ ଜନତା ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଉପଯୋଗ କରୁ ନ ଥିଲେ । କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଲୌହ ସରଞ୍ଜାମ ଭଳି ସେମାନଙ୍କ ପରିଚିତ ତାମ୍ର ଆଦୌ ମୂଲ୍ୟବାନ ନ ଥିଲା । କୁଠାର ଭଳି ପ୍ରସ୍ତର ଉପକରଣର ଉପଯୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଋକ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଜଙ୍ଗଲ ପୋଡ଼ି ପାଇଁ ଅଗ୍ନି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ପୋଡୁଚାଷର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ସ୍ୱଳ୍ପ ବୃଷ୍ଟିପାତ ଏବଂ ଋକ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ସତଲେଜ, ସିନ୍ଧୁ, ଘଗ୍‌ଗର, ରାବୀ ଆଦି ସମସ୍ତ ନଦୀ ବାରଂବାର ଗତିପଥ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ସୁବିଦିତ । ସେକାଳରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଜଳସେଚନ ସୁବିଧା ବିକଶିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ଏବଂ ଏହା ବିନା ନଦୀ ସମୀପସ୍ଥ ପଟୁ ଭୂମିରେ ସ୍ଥାୟୀ କୃଷି ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ଅତଏବ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉଲ୍ଲିଖିତ କୋଦାଳ, ଦାଆ ଓ କୁଠାର ସମ୍ଭବତଃ କର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ପୋଡୁଚାଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଉଭୟ ପଶୁପାଳନ ଓ ପୋଡୁଚାଷର ଉଲ୍ଲେଖରୁ ଏ ଜନତା ଯାଯାବର ଅଥବା ଅର୍ଦ୍ଧଯାଯାବର ଥିବା ସୂଚିତ ହୁଏ । ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ପୋଷଣ ପାଇଁ ସେମାନେ ବିଶେଷ କାଳରେ ଗୋଷ୍ଠ ଧରି ଗାଁ ବାହାରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଯାପନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ତ ନ ଥିଲା । ବସତି ସୂଚକ ***'ବିଶ୍'*** ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାରରୁ ଏ ଲୋକଙ୍କ ଭ୍ରମଣଶୀଳ ଚରିତ୍ର ଜଣାଯାଏ । ଉପସର୍ଗ ଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ ଶବ୍ଦ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି; ଯଥା- ପୁନର୍ବିଶ, ଉପବିଶ ଓ ପ୍ରବିଶ ଆଦି । ଏ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ଯଥାକ୍ରମେ ବସତିରେ ପୁନଃପ୍ରବେଶ, ବସତି ନିକଟରେ ବାସ ଓ ବସତିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

ସମାଜରେ ଉପହାର ବିନିମୟ ଓ ପୁନର୍ବଣ୍ଟନର ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆର୍ଥିକ ଭୂମିକା ରହିଥିଲା । ଜନଜାତୀୟ ସଂଘର୍ଷରେ ପରାଜିତ ଅଥବା ଅଧସ୍ତନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱାରା ବିଜୟୀ ମୁଖିଆଙ୍କୁ ବଳି ବା ଭେଟି ଓ ଉପହାର ଦିଆଯାଉ ଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧର ଲୁଟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ବିଜୟୋପହାରରେ ବିଜୟୀ ଜନଜାତିର ଅବଶିଷ୍ଟ କୁଳସଦସ୍ୟଙ୍କର ଭାଗ ରହୁଥିଲା । ଉତ୍ସବାନୁଷ୍ଠାନ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ମୁଖିଆ କୁଳସଦସ୍ୟଙ୍କୁ ଭୋଜି ଓ ଉପଢୌକନ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ମୁଖିଆ ଏଭଳି କରୁଥିଲେ । ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟର ସାକ୍ଷ୍ୟ ବିରଳ । ଜମି ମାଲିକାନା ଭିତ୍ତିକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ଅବଧାରଣା ସେତେବେଳେ ନ ଥିଲା ।

୧୧.୬ ସମାଜ

ଆଦି ବୈଦିକ କାଳରେ ସମାଜ ଥିଲା ଜନଜାତୀୟ । ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କର ପ୍ରମୁଖ ଭିତ୍ତି ଥିଲା ରକ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧର ବନ୍ଧନ । ଜାତି ଭିତ୍ତିରେ ସମାଜ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏପରିକି ରାଜା, ପୁରୋହିତ, କାରିଗର ଆଦି ଥିଲେ କୁଟୁମ୍ବତନ୍ତ୍ରର ଅଂଶବିଶେଷ । ଋକ୍‌ବେଦରେ ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତିର ଉଲ୍ଲେଖ ଜନ ରୂପେ କରାଯାଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ଜନ ମଧ୍ୟରେ ବାରଂବାର ସଂଘର୍ଷ ଘଟୁଥିଲା । ଋକ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଏଭଳି ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଉଛି ଦଶ ରାଜ୍ଞଙ୍କ ସମର । ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ିଥିବା କେତେକ ଜନଜାତି ଥିଲେ ଭରତ, ପୁରୁ, ଯଦୁ, ଅନୁ, ଦ୍ରୁହ୍ୟୁ ଓ ତୁର୍ବସୁ । ପୂର୍ବ ସୂଚିତ ମତେ ଜନଜାତୀୟ ସଂଘର୍ଷର ହେତୁ ଥିଲା ଗୋସମ୍ପଦ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ, ଗୋସମ୍ପଦ ଚୋରି ଇତ୍ୟାଦି । ଜନର ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ ରାଜା ବା ଗୋପତି । ସେ ଥିଲେ ଯୁଦ୍ଧର ନେତା ଏବଂ ଜନର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା । ତାଙ୍କ ପଦବୀର ଭିତ୍ତି ଉତ୍ତରାଧିକାର ନ ଥିଲା । ସେ କୁଳସଦସ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମନୋନୀତ ହେଉଥିଲେ । ଯୋଦ୍ଧାବର୍ଗ ଥିଲେ 'ରାଜନ୍ୟ' । ଅନେକ କୁଟୁମ୍ବ ବା ବିଶ୍‌କୁ ନେଇ ଜନ ଗଠିତ ହେଉଥିଲା । କୁଟୁମ୍ବ ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ମୌଳିକ ସାମାଜିକ ଏକକ ଥିଲା କୁଳ ବା ପରିବାର ଏବଂ କୁଳର ମୁଖ୍ୟ ବା ପରିବାରର ବରିଷ୍ଠତମ ପୁରୁଷ ସଦସ୍ୟ ଥିଲେ କୁଳପ ବା କୁଳର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ।

ଆସନ୍ତୁ ଜାଣିବା
ଜନଜାତି- ଜନ;
ଜନଜାତୀୟ ଏକକ- ବିଶ୍;
ଗାଁ- ଗ୍ରାମ;
ପରିବାର- କୁଳ;
ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ- କୁଳପ ।

ସମାଜ ଥିଲା ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ । ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ଥିଲା ଜନତାଙ୍କ ସାଧାରଣ ଅଭିଳାଷ । ସୂକ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ପାଇଁ ବାରଂବାର କରାଯାଇ ଥିବା ପ୍ରାର୍ଥନାରୁ ପୁରୁଷ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ମହତ୍ୱ ବୁଝିହୁଏ ।

ସମାଜ ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମହିଳାମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଥିଲା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ ସମ୍ମେଳନମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଉ ଥିଲା । ସୂକ୍ତ ରଚନାକାରିଣୀ ମହିଳାଙ୍କ ଉଦାହରଣ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କର ବରପାତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ଏବଂ ବିଳମ୍ବ ବିବାହର ଅଧିକାର ରହିଥିଲା । ତେବେ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ପିତା, ଭ୍ରାତା ଅଥବା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ବୋଲି ଚିରକାଳ ବିଚାର କରାଯାଉ ଥିଲା । ଶିକ୍ଷାଦାନର ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା ମୌଖିକ । କିନ୍ତୁ ଏ କାଳରେ ଶିକ୍ଷା ପରମ୍ପରାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଘଟି ନ ଥିଲା ।

ଋକ୍‌ବେଦର ରଚୟିତାମାନେ ସେମାନେ ଦାସ ବା ଦସ୍ୟୁ କହୁଥିବା ଅପର ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜକୁ ପୃଥକ୍ ବିବେଚନା କରୁଥିଲେ । ଦାସମାନେ କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ଥୂଳ ଓଷ୍ଠ, ଚେପଟା ନାକଧାରୀ, ଲିଙ୍ଗ ଉପାସକ ଏବଂ ପ୍ରତିକୂଳ ବାକ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିପୁଳ ଗୋସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ଦାସମାନେ ଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଗୋସମ୍ପଦରେ ଧନୀ ପଣି ନାମକ ଅନ୍ୟ ଏକ ଜନ ସମୁଦାୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଉ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ପଣି ଶବ୍ଦଟି ବଣିକ ଓ ସମ୍ପଦ ସହ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଇ ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ ସମୟକୁ ସମୟ ପରସ୍ପର ସହ ଲଢୁଥିଲେ ଏବଂ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ ସଜାତୀୟ ଅଥବା ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ରୂପେ ସଂଜ୍ଞାୟିତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଋକ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ମୁଖିଆ ସୁଦାସ । ଦଶରାଜ୍ଞ ସମରରେ ସେ ଥିଲେ ଭରତ ଜନଙ୍କ ନେତା । ଦାସାନ୍ତ ନାମରୁ ଦାସମାନଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସଂଯୋଗ ଥିବା ସୂଚିତ ହୁଏ । ତେବେ ସମାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ସମ୍ଭବତଃ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ପାଇଁ ଦାୟୀ ଥିଲା ।

ତନ୍ତୀ, ବଢ଼େଇ, ସୁନାରି, କମାର, ଚମାର, ରଥକାର, ପୁରୋହିତ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପେସାଧାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ମିଳେ । ରଥକାରଙ୍କ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଥିଲା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଋକ୍‌ବେଦରେ ଭିକ୍ଷୁକ, ମଜୁରିଆ ଅଥବା ମଜୁରିର କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ତେବେ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାଜ ଥିଲା ବିଭାଜିତ । ରଥ, ଗୋରୁ ଆଦିର ଅଧିକାରୀ ଧନିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଉଦାରଚିତ୍ତରେ ସେମାନେ କରୁଥିବା ଦାନର ଉଲ୍ଲେଖ ଆମେ ପାଉ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. 'ଚାରଣ ସମାଜ' କହିଲେ ଆପଣ କ'ଣ ବୁଝନ୍ତି ? ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଏହା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଜୀବିକା ଥିଲା କାହିଁକି ?

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ଗୋସମ୍ପଦର ମହତ୍ୱ କ'ଣ ଥିଲା ? ୫୦ ଶବ୍ଦରେ ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜର ପାଞ୍ଚଟି ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷଣ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ । ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ିରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୪. ନିର୍ଭୁଲ ଉତ୍ତର ଲେଖି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରନ୍ତୁ ।

କ) ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ରାଜା ବା ମୁଖିଆଙ୍କୁ .... (ଗୋମତ/ଗୋପତି) କୁହାଯାଉ ଥିଲା ।

ଖ) ଏ ସମୟର ସାମୟିକ ଆନ୍ତଃଜନଜାତୀୟ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ସଂଘର୍ଷର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିଲା .... (ଗାଈ/ଭୂମି) ଅଧିକାର ।

ଗ) ଋକ୍‌ବେଦରେ .... (ଯବ/ତଣ୍ଡୁଳ) ବ୍ୟତୀତ ଅପର ଶସ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ।

ଘ) ମୌଳିକ ସାମାଜିକ ଏକକ ଥିଲା .... (କୁଳ/କୁଟୁମ୍ବ) ।

ଙ) ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜର ଭିତ୍ତି ଥିଲା .... (ବହୁପତ୍ନୀ ବିବାହ/ଏକପତ୍ନୀ ବିବାହ) ।

୧୧.୭ ଶାସନତନ୍ତ୍ର

ଜନଜାତୀୟ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମତାବାଦୀ ନ ଥିଲା । ସ୍ୱୟଂ ଋକ୍‌ବେଦରେ ଏକ ବିଭାଜନର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଏଥିରେ ଦୁଇଟି ଗୋଷ୍ଠୀ ରାଜନ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଛି । ଯୁଦ୍ଧ ଲଢୁଥିବା ରାଜନ୍ୟଙ୍କୁ ବଂଶବୃକ୍ଷରେ ବରିଷ୍ଠତା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଅପର କୁଳସଦସ୍ୟ ବା ବିଶ୍ ଥିଲେ କନିଷ୍ଠ । ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଶେଷ ସାମାଜିକ ଅନୁକ୍ରମ ହାସଲ କରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାରଂବାର ସଂଘର୍ଷ ଏବଂ ଆନ୍ତଃଜନଜାତୀୟ ଯୁଦ୍ଧ ସମାଜରେ ଏକ ବିଭାଜନ ସୃଷ୍ଟିରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଅଧିକ ଚାରଣ ଭୂମି, ଗୋସମ୍ପଦ ଏବଂ ଜନତା ଓ ବସତିର ସୁରକ୍ଷା ଜନିତ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ଭବତଃ ଆନ୍ତଃଜନଜାତୀୟ ଓ ଅନ୍ତର୍ଜନଜାତୀୟ ସଂଘର୍ଷ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ବୃଦ୍ଧିର କାରଣ ହେଲା । ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ବିଜୟ କାମନା କରି କୁଟୁମ୍ବମାନେ ବିଶାଳ ଯଜ୍ଞର ଆୟୋଜନ କଲେ । ଏ ଯଜ୍ଞଗୁଡ଼ିକରେ ପୁରୋହିତ କୁଟୁମ୍ବ ସଦସ୍ୟ ଓ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଜନଜାତି ମୁଖିଆଙ୍କ ବିଜୟ କାମନା କରି ସେ ମଧ୍ୟ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇଁ ଦେବତାଙ୍କୁ ଆବାହନ କଲେ । ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କୁଟୁମ୍ବର ସମସ୍ତ ସଦସ୍ୟ ଏ ଯଜ୍ଞଗୁଡ଼ିକରେ ସମାନ ଭାବେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏତିକି ବେଳେ ବିପୁଳ ଖାଦ୍ୟ ଓ ସମ୍ପଦ ଆଦି ବଣ୍ଟନ କରାଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ ସମସ୍ତ ସଦସ୍ୟ ସମାନ ଅଂଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ସଂଘର୍ଷର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସହ ଯଜ୍ଞର ମହତ୍ୱ ବଢ଼ି ଚାଲିଲା ଏବଂ ପୁରୋହିତ ସମାଜରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ । ଏ କାଳର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶରେ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ

ଉପହାରର ପ୍ରମୁଖ ଅଂଶ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବର ଅପର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦି ଯୋଗୁଁ ରାଜ ପଦବୀର ମଧ୍ୟ ମହତ୍ୱ ବଢ଼ିଲା ଏବଂ ବରିଷ୍ଠ ଓ କନିଷ୍ଠ ବଂଶବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବିଭାଜନ ତୀବ୍ରତର ହେଲା । କେଉଁ ସମୟରେ ଏ ରାଜନୀତିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା କହିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଋକ୍‌ବେଦର ଦଶମ ମଣ୍ଡଳରେ 'ପୁରୁଷ ସୂକ୍ତ' ରହିଛି ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କୃତିମାନଙ୍କରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ରାଜନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷତ୍ରିୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଘଟଣା ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ ପରେ ଘଟିଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଆମ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ସମାଜ ଥିଲା ସ୍ଥିର । ବସ୍ତୁତଃ ଏହା ଧୀରେ ଧୀରେ କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଜଟିଳ ସାମାଜିକ-ରାଜନୀତିକ ସଂରଚନା ଆଡ଼କୁ ଗତି କରୁଥିଲା । (ଦେଖନ୍ତୁ ଦ୍ୱାଦଶ ଏକକ ।)

ଋକ୍‌ବେଦରେ ଗଣ, ବିଧାତା, ସଭା, ସମିତି ଆଦି ଜନଜାତୀୟ ସମ୍ମେଳନମାନଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ସଭା ସମ୍ଭବତଃ ଥିଲା ମନୋନୀତ କୁଟୁମ୍ବ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ପରିଷଦ ଏବଂ ସମିତି ସମଗ୍ର କୁଟୁମ୍ବକୁ ନେଇ ଗଠିତ । ଏ ସମ୍ମେଳନଗୁଡ଼ିକ ଶାସନ ଓ ପ୍ରଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କୁଳସଦସ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରାଜା ମନୋନୟନରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ କ୍ଷମତାରେ ଅଙ୍କୁଶ ଲାଗୁଥିଲା । ତେବେ ପୂର୍ବେ କୁହାଯାଇ ଥିବା ଭଳି ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ରାଜନୀତିକ ଅନୁକ୍ରମ ମିଳୁ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ସାମାଜିକ-ରାଜନୀତିକ ଅନୁକ୍ରମକୁ ଜନ୍ମ ଦେଲା ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଉଦ୍ଭବରେ ନିଜକୁ ପ୍ରକଟ କଲା । ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜ ଜନଜାତୀୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ମାନକ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ଥିଲା ସମତାବାଦୀ ।

୧୧.୮ ଧର୍ମ

ଋକ୍‌ବେଦର ସୂକ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ଧର୍ମ ଧାରଣା ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେମାନେ ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ବାୟୁ, ଜଳ, ବୃଷ୍ଟି, ବଜ୍ର, ଅଗ୍ନି ଆଦି ସେମାନଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବହିର୍ଭୂତ ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତିଙ୍କ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତିରେ ଦିବ୍ୟତ୍ୱ ଆରୋପ କରି ମାନବ ରୂପରେ କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଥିଲେ ପ୍ରାୟତଃ ପୁରୁଷବାଚୀ । ଉପାସିତ ଦେବୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଖୁବ୍ କମ୍ । ଧର୍ମ ତେଣୁ ଥିଲା ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଜର ପ୍ରତିଫଳନ ଏବଂ ଆଦିମ ଜଡ଼ାତ୍ମବାଦ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ଶକ୍ତିର ଦେବତା । ଶତ୍ରୁଙ୍କ ବିନାଶ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆବାହନ କରାଯାଉ ଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ବଜ୍ରର ଦେବତା ଏବଂ ବୃଷ୍ଟିର କାରକ । ବୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ସମୟ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଆବାହନ କରାଯାଉ ଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ଅପରାଜେୟ । ଏହିପରି ଶକ୍ତି ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବଜ୍ର ଓ ବୃଷ୍ଟିର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପୁରୁଷ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରତିନିଧି ଦେବତା ଥିଲେ ଇନ୍ଦ୍ର । ଯୁଦ୍ଧର ଦେବତା ଭାବେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଜନଜାତୀୟ ମୁଖିଆଙ୍କ ଅବଧାରଣାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ ।

ମହତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦେବତା ଥିଲେ ଅଗ୍ନି । ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଦେଖାଯାଉ ଥିଲା । ଗୃହର ଅଗ୍ନିସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ବିଧି ପୂର୍ବକ ବିବାହ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ଅଗ୍ନି ମଇଳା ଓ ଜୀବାଣୁ ନାଶ କରେ । ଏହା ତେଣୁ ପବିତ୍ର ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ମହତ୍ୱ ଯଜ୍ଞ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା । ଅଗ୍ନିରେ ଦିଆଯାଉ ଥିବା ଆହୁତି ଧୂମ ରୂପରେ ଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚୁଥିବାର ମାନ୍ୟତା ରହିଥିଲା । ଜଳର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ବରୁଣ ଥିଲେ ଋତ ବା ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୃଙ୍ଖଳାର ନିୟାମକ ।

ଆଦି ବୈଦିକ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସରେ ମୃତ୍ୟୁର ଦେବତା ଯମଙ୍କର ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଥିଲା ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସୋମ, ସବିତୃ, ରୁଦ୍ର ଆଦି ଅପର ଅନେକ ଦେବତା ଏବଂ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍‌ସରା, ମରୁତ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସତ୍ତା ସମୁଦାୟଙ୍କୁ ନିବେଦିତ ଅନେକ ସ୍ତୁତି ଓ ସୂକ୍ତ ଋକ୍‌ବେଦରେ ରହିଛି ।

ବୈଦିକ ଧର୍ମର ମୂଳ ଥିଲା ଯଜ୍ଞ । ଯଜ୍ଞର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା:

୧. ଦେବତାଙ୍କ ଆବାହନ

୨. ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟ ଲାଗି ଦେବତାଙ୍କ ବର ପ୍ରାପ୍ତି ଅଥବା

୩. ଗୋସମ୍ପଦ, ସନ୍ତାନ ଆଦି ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା ।

ଯଜ୍ଞ ସରଞ୍ଜାମ ବିଶେଷତଃ ଯଜ୍ଞ ବେଦିକା, ସୋମଲତାର ନିଷ୍କେଷଣ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟବହୃତ ଶିଳ, ଉଦୁଖଳ, ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ଓ ଢୋଲ ମଧ୍ୟରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଶକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଅନେକ ସୂକ୍ତ ଆମେ ପାଉ । ଯଜ୍ଞରେ ସ୍ତୁତି ଓ ସୂକ୍ତ ଆବୃତ୍ତି କରାଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ ପୁରୋହିତ ସାଧାରଣତଃ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ଯଜ୍ଞର ମହତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ସହ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ପୁରୋହିତଙ୍କ ଗୁରୁତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଯଜ୍ଞ ଯୋଗୁଁ ଗଣିତ ଏବଂ ପଶୁ ଶରୀର ରଚନା ଜ୍ଞାନର ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶ ଘଟିଲା । ଯଜ୍ଞ ସ୍ଥଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଗଣନା ପାଇଁ ମୌଳିକ ଗଣିତ ଜ୍ଞାନ ଥିଲା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ସେହିପରି ନିୟମିତ ପଶୁ ବଳି ସେମାନଙ୍କ ଶରୀର ରଚନା ଜ୍ଞାନ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ହେଲା । ବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପତ୍ତିର କାରଣ ଥିଲା ଏକ ବିରାଟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡୀୟ ଯଜ୍ଞ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହାର ପରିପାଳନ ସମ୍ଭବପର । ବୈଦିକ ଧର୍ମର ଭିତ୍ତି କୌଣସି ଜାଦୁ କ୍ରିୟା ବିଧି ନ ଥିଲା । ଏହା ଯଜ୍ଞ, ସୂକ୍ତ ଆଦି ମାଧ୍ୟମରେ ଦେବତାଙ୍କ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପନ ଉପରେ ଜୋର ଦେଉଥିଲା । ଜନତାଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନୟନ ପାଇଁ ଅଥବା କୌଣସି ଅମୂର୍ତ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେତୁ ଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରାଯାଉ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭୌତିକ ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ସେମାନଙ୍କ ଆବାହନ କରାଯାଉ ଥିଲା ।

ଯଜ୍ଞ ଧର୍ମ ଚାରଣ ଜନତାଙ୍କ ଧର୍ମ । ଚାରଣ ସମାଜରେ ପଶୁବଳିର ତୀବ୍ରତା ଖୁବ୍ ଅଧିକ । ଦୁଗ୍ଧ ଓ ମାଂସ ଉତ୍ପାଦନ ଅଥବା ପ୍ରଜନନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁପଯୋଗୀ ବୃଦ୍ଧ ପଶୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ମାଲିକଙ୍କ ଭାର ଲାଘବ କରିବା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅତଏବ ପଶୁବଳି ଥିଲା ବୃଦ୍ଧ ପଶୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର ଏକ ମାର୍ଗ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାଜରେ ଏହାର ଭୂମିକା ଥିଲା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅପର ପକ୍ଷରେ କୃଷି ସମାଜରେ ବୃଦ୍ଧ ପଶୁଙ୍କୁ କର୍ଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କ୍ଷେତରେ ନିୟୋଜନ କରାଯାଏ । ସେଇଥି ପାଇଁ କୃଷିକର୍ମ ଉପରେ ମୌଳିକତଃ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଏକ

ସମାଜ ପଶୁ ହତ୍ୟାରେ ଅସହମତି ପ୍ରକାଶ କରେ । ମୋଟ ଉପରେ ବୈଦିକ ଧର୍ମ ଥିଲା ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଚାରଣ ସମାଜର ପ୍ରତିଫଳନ ଏବଂ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭୌତିକ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୩

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଆଦି ବୈଦିକ ଶାସନତନ୍ତ୍ରରେ ରାଜନ୍‌ଙ୍କ ସ୍ଥାନ କ'ଣ ଥିଲା ? ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ିରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଆଦି ବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ଧର୍ମର ସ୍ୱଭାବ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ । ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ିରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଠିକ(✓) କି ଭୁଲ(✗) ଚିହ୍ନିତ କରନ୍ତୁ ।

କ) ସମାଜରେ ପୁରୋହିତଙ୍କ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା ।

ଖ) ରାଜାଙ୍କ ମନୋନୟନରେ ସଭା ଓ ସମିତିର କୌଣସି ଭୂମିକା ନ ଥିଲା ।

ଗ) ଆଦିବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେବତା ଥିଲେ ଶକ୍ତିର ଦେବତା ଇନ୍ଦ୍ର ।

ଘ) ଜନତାଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନୟନ ପାଇଁ ଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରାଯାଉ ଥିଲା ।

ଙ) ଧର୍ମର ଭିତ୍ତି କୌଣସି ଜାଦୁ କ୍ରିୟା ବିଧି ନ ଥିଲା ।

୧୧.୯ ସାରାଂଶ

ଏଇ ଏକକରେ ଆପଣମାନେ ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜର ପୁନର୍ଗଠନରେ ସହାୟକ ସାହିତ୍ୟିକ ଏବଂ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସର ଆଲୋକରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଏକ ବିଶାଳ ଦେଶାନ୍ତରଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବା ଆୟାସସାଧ୍ୟ ।

ଆଦି ବୈଦିକ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଚାରଣର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥିଲା ଏବଂ ସମ୍ପଦର ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଥିଲା ଗାଈ । ଆଦି ବୈଦିକ ଜନତାଙ୍କ ଜୀବନରେ କୃଷିର ସ୍ଥାନ ମହତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଥିଲା ଦ୍ୱିତୀୟ ।

ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜ ଥିଲା ଜନଜାତୀୟ ଏବଂ ମୌଳିକତଃ ସମତାବାଦୀ । କୁଟୁମ୍ବ ଏବଂ ରକ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା ସମାଜର ଭିତ୍ତି ଏବଂ ପରିବାର ଥିଲା ସମାଜର ମୌଳିକ ଏକକ । ପେସା ଭିତ୍ତିରେ ସମାଜର ବିଭାଜନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜାତି ବିଭାଜନ ନ ଥିଲା ।

ଆଦି ବୈଦିକ ଶାସନତନ୍ତ୍ରରେ ଜନଜାତୀୟ ମୁଖିଆ ବା ରାଜନ୍ ଏବଂ ପୁରୋହିତଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଥିଲା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତୀୟ ସମ୍ମେଳନ ମଧ୍ୟରୁ ସଭା ଓ ସମିତିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଥିଲା । ଆଦି ବୈଦିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ରାଜନୀତିକ ଅନୁକ୍ରମ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜନଜାତୀୟ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ସମତାବାଦୀ ନ ଥିଲା ।

ଆଦି ବୈଦିକ ଜନତା ବାୟୁ, ଜଳ, ବୃଷ୍ଟି ଆଦି ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତିର ମୂର୍ତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ କଳ୍ପନା କରି ଦେବତା ରୂପେ ସେମାନଙ୍କ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ କୌଣସି ଅମୂର୍ତ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେ ଭୌତିକ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ବୈଦିକ ଧର୍ମରେ ଦିନକୁ ଦିନ ଯଜ୍ଞର ମହତ୍ୱରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟୁଥିଲା ।

ଆପଣ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଏ ସମାଜ ସ୍ଥିର ନ ଥିଲା; ଥିଲା ଗତିଶୀଳ । ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୫୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜ ନିରନ୍ତର ବିକଶିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଏହାର

ସଂରଚନାରେ ରୂପାନ୍ତର ଲାଗି ଆର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ଧାର୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂତନ ଉପାଦାନମାନ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଥିଲା ।

୧୧.୧୦ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ବଳି: ବିଜୟୀ ମୁଖିଆଙ୍କୁ ପରାଜିତ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଉ ଥିବା ଭେଟି ଓ ଉପହାର ।

କୁଟୁମ୍ବ: ଜନଜାତୀୟ ସମୁଦାୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ବୃହତ୍ ପରିବାର ଗୋଷ୍ଠୀ ।

ଯାଯାବର: ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୃହ ନ ଥାଇ ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ଥାନ ବୁଲୁଥିବା ଜନଜାତିର ସଦସ୍ୟ ।

ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ: ପୁରୁଷ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିବା ପରିବାର ବା ଜନଜାତି ।

ଜଡ଼ାତ୍ମବାଦ: ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁ ଓ ଘଟଣାରେ ଆତ୍ମାର ଆରୋପଣ ।

ଅର୍ଦ୍ଧସୁସ୍ତ: ସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ ଗୋଟିଏ ବସତିରେ ନ ରହି ନୂତନ ବସତିକୁ ଯାଉଥିବା ଲୋକ ।

ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ କୃଷି/ପୋଡୁଚାଷ: ଚାଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଳ୍ପ କାଳ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଜମିର ଉପଯୋଗ ପରେ ଏହାକୁ ଛାଡ଼ି ନୂତନ ଜମି ବ୍ୟବହାର କରିବା ।

୧୧.୧୧ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଋକ୍, ସାମ, ଯଜୁଃ, ଅଥର୍ବ । ଋକ୍‌ବେଦ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ ସମୂହ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ ବା ଦେଶାନ୍ତର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସମର୍ଥନ କରେ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ବିପୁଳ ବିଧ୍ୱଂସ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ହରପ୍ପା ଓ ହରପ୍ପା ପରବର୍ତ୍ତୀ ତାମ୍ରପ୍ରସ୍ତର କାଳ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଆଦି ବିରୋଧରେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିଦମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉପବିଭାଗ ୧୧.୪ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: (କ) ×,

(ଖ) ✓,

(ଗ) ✓,

(ଘ) ✗ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ମୂଳତଃ ଗୋସମ୍ପଦ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଏକ ସମାଜ । କାରଣ କେତେକ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେତୁ ବୃହତ୍ ମାତ୍ରାରେ କୃଷି ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ଉପବିଭାଗ ୧୧.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ଗାଈ ଥିଲା ସମ୍ପଦର ମୌଳିକ ଉତ୍ସ । ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାଈର ମହତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଲେଖିବାକୁ ହେବ । ଉପବିଭାଗ ୧୧.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ଏହା ଏକ ଜନଜାତୀୟ ସମାଜ ଥିଲା, ସମାଜ ଥିଲା ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ, ସମାଜର ମୌଳିକ ଏକକ ଥିଲା ପରିବାର, ଜାତି ବିଭାଜନ ନ ଥିଲା ଆଦି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉପବିଭାଗ ୧୧.୬ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୪ର ଉତ୍ତର: (କ) ଗୋପତି,

(ଖ) ଗାଈ,

(ଗ) ଯବ,

(ଘ) କୂଳ,

(ଙ) ଏକପତ୍ନୀ ବିବାହ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୩

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ରାଜା ଥିଲେ ଜନଜାତିର ମୁଖ୍ୟ, ବାରଂବାର ଯୁଦ୍ଧ ତାଙ୍କ ମହତ୍ୱରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇଥିଲା, ସେ ଥିଲେ ଜନଜାତିର ସୁରକ୍ଷାଦାତା, ତାଙ୍କ ପଦବୀ ସର୍ବଦା ଆନୁବଂଶିକ ନ ଥିଲା ଆଦି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉପବିଭାଗ ୧୧.୭ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ବୈଦିକ ଜନତା ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିକୁ ଦେବତା ରୂପେ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ, ଜାଦୁ କ୍ରିୟା ବିଧି ନୁହେ ଯଜ୍ଞ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯାଉ ଥିଲା, ଯଜ୍ଞର ଭିତ୍ତି ଥିଲା ଭୌତିକ

ପ୍ରାପ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିସ୍ତୃତ ତଥ୍ୟ ପାଇଁ ଉପବିଭାଗ ୧୧.୮ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: (କ) ×,
(ଖ) ×,
(ଗ) ✓,
(ଘ) ×,
(ଙ) ✓ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଏକକ: ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗ: ସାମାଜିକ ବିଭାଜନ (ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଲିଙ୍ଗ), ଶାସନତନ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି

ବିଷୟ ଗଠନ:

୧୨.୧ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୧୨.୨ ଉପକ୍ରମ

୧୨.୩ ଉତ୍ସ ସମୂହ

- ୧୨.୩.୧ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ
- ୧୨.୩.୨ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ

୧୨.୪ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଓ ଏହାର ପ୍ରଭାବ

୧୨.୫ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱଭାବ

- ୧୨.୫.୧ ଚାରଣର ମହତ୍ୱ ହ୍ରାସ
- ୧୨.୫.୨ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟବିଧିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ
- ୧୨.୫.୩ ଭୂମିର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହତ୍ୱ

୧୨.୬ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଓ ସମାଜ

- ୧୨.୬.୧ ଶାସନତନ୍ତ୍ର
- ୧୨.୬.୨ ସମାଜ

୧୨.୭ ଧର୍ମ

- ୧୨.୭.୧ ପୌରୋହିତ୍ୟ କଳା
- ୧୨.୭.୨ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଦେବକୁଳ
- ୧୨.୭.୩ ଲୋକ ପରମ୍ପରା

୧୨.୮ ସାରାଂଶ

୧୨.୯ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

୧୨.୧୦ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୧୨.୧ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏଇ ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ❖ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜର ଅଧ୍ୟୟନରେ ସହାୟକ ଉତ୍ସ ସମୂହ
- ❖ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ, ଆର୍ଥିକ ଏବଂ ଧାର୍ମିକ ସଂରଚନାରେ ଘଟିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ
- ❖ ଏକ ନୂତନ ଧାତୁ ଲୌହର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ସହ ଘଟିଥିବା ପ୍ରଯୁକ୍ତିଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆର୍ଥନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ

୧୨.୨ ଉପକ୍ରମ

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା କାଳଟି ପ୍ରାୟତଃ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୬୦୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଏଇ ସମୟରେ କେତେକ ବୈଦିକ ଜନଜାତି 'ସପ୍ତସିନ୍ଧବ' ଅଞ୍ଚଳରୁ ଉପର ଗଙ୍ଗା ଉପତ୍ୟକା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସନ୍ନିହିତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲେଣି ।

ଏଇ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ କାଳରେ ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ସଂରଚନାରେ ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା । ଏଇ ଏକକରେ ଆମେ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରଧାନ ଦିଗମାନ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୧୨.୩ ଉତ୍ସ ସମୂହ

ଏଇ ସମୟର ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଆମ ପାଖରେ ଉଭୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ ଉପଲବ୍ଧ ।

୧୨.୩.୧ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ

ଋକ୍‌ବେଦ ସଂହିତାରେ କରାଯାଇ ଥିବା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଯୋଗ ବିଶେଷତଃ ୧୦ମ ମଣ୍ଡଳ, ସାମ, ଯଜୁଃ ଓ ଅଥର୍ବ ବେଦ ସଂହିତାଗୁଡ଼ିକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଛି ।

୧. ସାମ ବେଦ ସଂହିତା ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଯଜ୍ଞ କାଳରେ ଗାନ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଋକ୍‌ବେଦରୁ ଆବଶ୍ୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ଗୃହୀତ ସ୍ତୁତି ଓ ସ୍ତବମାନଙ୍କ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

୨. ଯଜୁର୍ବେଦରେ ସୂକ୍ତମାନଙ୍କ ଆବୃତ୍ତି ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ସବିସ୍ତାର କଥନ ରହିଛି । ଏ ସଂହିତାର ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସୂକ୍ତ ସମୂହ ସେ ସମୟର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ବାତାବରଣର ଦଲିଲ ।

୩. ଅଥର୍ବ ବେଦ ସେ ସମୟର ଲୋକ ପରମ୍ପରା ଓ ଲୌକିକ ଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧି । ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ସାମାଜିକ-ଧାର୍ମିକ ସ୍ଥିତି ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉତ୍ସ ।

ଏ ସଂହିତାଗୁଡ଼ିକର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବେଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା । ଏମାନେ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ସମୂହର ସାମାଜିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଦିଗ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସଙ୍ଗକୁ ବୈଦିକ ସମାଜ ଉପରେ ଆଲୋକ ସମ୍ପାତ କରନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସରେ କୌଣସି ସମୟକୁ 'ମହାକାବ୍ୟ' କାଳ କହିବା ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଇ ସଂସ୍କୃତ ମହାକାବ୍ୟ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ସୂଚନାରେ ଭରପୂର । ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଏ ଦୁଇ ମହାକାବ୍ୟର ମୂଳପିଣ୍ଡ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଅପର ଅଞ୍ଚଳର ଉଲ୍ଲେଖ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଭୌଗୋଳିକ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଥିଲା ଉପର ଓ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗା ଅବବାହିକା । ମହାକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରମୁଖ ଘଟଣା ମଧ୍ୟ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି । ତେବେ ଆମେ ମନେରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ମହାକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କାହାଣୀମାନ ବାସ୍ତବ ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ବୋଲି କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଉଭୟ ମହାକାବ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନର ସ୍ୱରୂପରେ ଉପନୀତ ହେବା ପାଇଁ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଲାଗିଛି । ଅତଏବ ବହୁ ବିଧ ସମାଜର ସ୍ୱରୂପ ମହାକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ।

୧୨.୩.୨ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସ

ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ ସମୂହରେ ପଶ୍ଚିମ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ହରିୟାଣା ଓ ରାଜସ୍ଥାନର ପୌନପୌନିକ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର କାଳ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୬୦୦ ବୋଲି ନିରୂପିତ ହୋଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୁଦାୟ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଅତଏବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୃତ୍‌ପାତ୍ରକୁ କୌଣସି ଜନଜାତି ଅଥବା ଗୋଷ୍ଠୀ ସହ ସନାକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେବେ ସମାନ ଭୌଗୋଳିକ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାୟ ସେଇ ସମୟରେ କେତେକ କୃଷି ସମୁଦାୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା । ଏଇ ସମୁଦାୟମାନେ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର*(PGW)* ନାମକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଅତଏବ ଏଇ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅବଶେଷମାନ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜର ଭୌତିକ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରତିଫଳିତ କରୁଥାଇ ପାରନ୍ତି ।

ଉପର ଗଙ୍ଗା ଅବବାହିକାରେ ୭୦୦ରୁ ଅଧିକ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ସ୍ଥଳ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ବହାୱଲପୁର ଓ ଉତ୍ତର ରାଜସ୍ଥାନରେ ଘଗ୍‌ଗର ନଦୀର ଶୁଷ୍କ ଶଯ୍ୟାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସିନ୍ଧୁ ଓ ଗଙ୍ଗାର ଜଳବିଭାଜିକା ଏବଂ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଶ୍ରାବସ୍ତି ସ୍ଥଳର ସୂଚନା ଅନୁସାରେ ଏ ମୃତ୍‌ପାତ୍ରର ପୂର୍ବ ସୀମା ଗଙ୍ଗାର ଉତ୍ତର ସମତଳରେ ସୀମିତ । କେତେକ ମହତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ସ୍ଥଳ ହେଉଛି ଅତ୍ରଞ୍ଜିଖେଡ଼ା, ଅହିଚ୍ଛତ୍ର, ନୋହ, ହସ୍ତିନାପୁର, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର, ଭଗବାନପୁରା ଓ ଜଖେଡ଼ା ।

ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୨୦୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୪୦୦ ସମୟର ବୋଲି ନିରୂପିତ ହୋଇଥିବା ଦକ୍ଷିଣ ରାଜସ୍ଥାନର ବନାସ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ଭବତଃ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୮୦୦ ପାଖାପାଖି ବେଳକୁ ଗଙ୍ଗା ଉପତ୍ୟକାକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଅତଏବ ଏଇ କୃଷ୍ଣ ଓ ରକ୍ତ ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ଉପଯୋଗକାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥାଇ ପାରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ କୃତିରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା 'ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟ'ମାନଙ୍କ ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣର କୌଣସି ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ । କୌଣସି ସଂସ୍କୃତିର ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ସପକ୍ଷରେ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦଲିଲ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସର ସ୍ୱଭାବ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଢେର୍ ଅଧିକ । ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ଲୌହର ଉପଯୋଗ ।

ଅଧିକାଂଶ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ସ୍ଥଳରେ ଲୌହ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ଏକ ସାଧାରଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଅତ୍ରଞ୍ଜିଖେଡ଼ା, ଯୋଧପୁରା ଓ ନୋହର ଅଙ୍ଗାରକ-୧୪ କାଳ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦-୮୦୦ ବେଳକୁ ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳରେ ଲୌହର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହୋଇସାରି ଥିଲା ।

ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ହିମାଚଳ ଓ ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ବିହାରରେ ଲୌହ ପିଣ୍ଡର ଉପଯୋଗ ଏକ ସ୍ୱଦେଶୀ ଘଟଣା । ଋକ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ 'ଅୟସ' ଲୌହ ହୋଇଥାଇ ପାରେ । ତେବେ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଲୌହକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ କରାଏ । ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିପୁଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରେ । ଯଜୁର୍ବେଦରେ 'ଅୟସ' ସହ ଶ୍ୟାମ ବିଶେଷଣଟି ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଗ୍ରନ୍ଥରେ କୃଷ୍ଣ ଅୟସର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଉଭୟ ଶବ୍ଦ ଏକ କୃଷ୍ଣ ଧାତୁକୁ ବୁଝାଏ ଯାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଲୌହ ।

ଅଦ୍ୟତନ ଉତ୍‌ଖନନରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ମହାପାଷାଣ ଜନତା ମଧ୍ୟ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ସହ ସୁପରିଚିତ ଥିଲେ । ଅତଏବ ଦେଶାନ୍ତରୀ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶରେ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯିବା ଏଣିକି ଆଉ ସମୀଚୀନ ନୁହେ ।

୧୨.୪ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଓ ଏହାର ପ୍ରଭାବ

ଏଠାରେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି: ଲୌହ ସହ ପରିଚୟ ଏ କାଳର ଧାତୁ ପ୍ରଯୁକ୍ତିରେ କୌଣସି ଉତ୍କର୍ଷ ଆଣିଥିଲା କି? ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରଯୁକ୍ତିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ସମାଜର ଭୌତିକ ବାତାବରଣରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂତ୍ରପାତ କରେ ଜାଣିବାକୁ କେହି ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳର ସାକ୍ଷ୍ୟରୁ ଏକ ଚାରଣ ସମାଜର ସୁସ୍ଥ କୃଷି ସମାଜରେ ଘଟାନ୍ତର ସୂଚିତ ହୁଏ । ସ୍ଥାୟୀ କୃଷି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜଙ୍ଗଲ ଓ ଗାଙ୍ଗେୟ ଦୋଆବ ପରିଷ୍କରଣ ନିମିତ୍ତ ଲୌହ ନିର୍ମିତ

କୋଟର କୁଠାରର ବ୍ୟାପକ ଉପଯୋଗ କରାଯାଉ ଥିବା ପୂର୍ବେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଏହା ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ଯେ ଲୌହାଗ୍ର ଯୁକ୍ତ ଲଙ୍ଗଳ ଓ କୋଦାଳ ଯୋଗୁଁ କୃଷି ସରଞ୍ଜାମର କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତାରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲା ଏବଂ ଏହା ଦ୍ୱାରା କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଅଧିକ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହେଲା । ଅତଏବ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ କୃଷି ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଜ୍ଞାନ ଥିଲା ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାରକ । ତେବେ ଆମେ ସମ୍ପ୍ରତି ଜାଣିବାକୁ ପାଉ ଯେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କୃଷି ଭିତ୍ତିକ ନ ଥିଲା କି ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତିରେ ଏହା ବିଶେଷ ଅଗ୍ରଗତି କରି ନ ଥିଲା । ବିହାରର ସମୃଦ୍ଧ ଲୌହ ଖଣି ସବୁ ଏତେବେଳକୁ କାମରେ ଲାଗି ନ ଥିଲା ଏବଂ ଲୌହ ପ୍ରଗଳନ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଆଦିମ ସ୍ତରରେ ରହିଥିଲା ।

ଉତ୍‌ଖନନରୁ ମିଳିଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟ ସବୁ ହେଉଛି ଲୌହାଗ୍ର ଯୁକ୍ତ ଶରମୁନ, ବର୍ଚ୍ଛାମୁନ ଇତ୍ୟାଦି । ଅହିଚ୍ଛତ୍ରର ଉତ୍‌ଖନନରୁ ଏସବୁ ଅସ୍ତ୍ର ସର୍ବାଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଦାଆ, କୋଦାଳ, କୁଠାର ଆଦି କ୍ୱଚିତ୍ ମିଳିଛି । ଜଖେଡ଼ାରୁ ଏକ ଲଙ୍ଗଳ ମିଳିଛି । ଏହା ସମ୍ଭବତଃ ଏ କାଳର ଅନ୍ତିମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ଅତଏବ ଉତ୍‌ଖନନରୁ ମନେହୁଏ ଯେ ଲୌହର ଉପଯୋଗ ଅସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣରେ ସୀମିତ ଥିଲା । ଖ୍ରୀ.ପୂ. ପ୍ରଥମ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଗାଙ୍ଗେୟ ଉପତ୍ୟକାର ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଭୂମି ଓ ମୌସୁମୀ ଜଙ୍ଗଲର କ୍ରମ ପରିଷ୍କରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୌହ କୃଷି ପ୍ରଯୁକ୍ତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରି ନ ଥିଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ ଉପର ଦୋଆବରେ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଜାଳି ପରିଷ୍କାର କରାଗଲା । ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ନଗର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଖାଣ୍ଡବ ବନ ଦହନ ମହାଭାରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏ ସମୟରେ ଲୌହାଗ୍ର ଯୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଅଶ୍ୱ ଚାଳିତ ରଥ ସହାୟତାରେ ସାମରିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ତୀବ୍ର ହେଲା । ମହାଭାରତରେ ଏହା ବିସ୍ତୃତ ରୂପେ ବିଧୃତ । ତେବେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କ୍ରିୟାକଳାପରେ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତିର ବାସ୍ତବ ଭୂମିକା କିଛି ନ ଥିଲା ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

କ) ଆମେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ କହିପାରିବା ଯେ ବୈଦିକ ସମାଜ ପୂର୍ବଆଡ଼କୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଥିଲା ।

ଖ) ବୈଦିକ ସମାଜ ପୂର୍ବଆଡ଼କୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଥିଲା କହିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ଗ) ଆମେ ଅନୁମାନ କରି ପାରିବା ଯେ ବୈଦିକ ସମାଜ ପୂର୍ବଆଡ଼କୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଥିଲା ।

ଘ) ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନୁହେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ଅଥର୍ବ ବେଦ ମାଧ୍ୟମରେ

କ) ଆମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳର ଲୋକ ପରମ୍ପରାକୁ ବୁଝି ପାରିବା ।

ଖ) ଆମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜର ଶିଷ୍ଟ ପରମ୍ପରାକୁ କେବଳ ବୁଝି ପାରିବା ।

ଗ) ଆମେ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ସାମାଜିକ-ଧାର୍ମିକ ପରିସ୍ଥିତି ବୁଝି ପାରିବା ।

ଘ) ଉଭୟ 'କ' ଓ 'ଖ' ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ

କ) କୃଷି ପାଇଁ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଅନେକାଂଶରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।

ଖ) ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ପାଇଁ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଅନେକାଂଶରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।

ଗ) ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଆଦୌ ନ ଥିଲା ।

ଘ) ଇସ୍ପାତର ଅଧିକ ବ୍ୟବହାର ରହିଥିଲା ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୪. ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜ ଉପରେ ଲୌହ ପ୍ରଯୁକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ପଚାଶ ଶବ୍ଦରେ ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

୧୨.୫ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱଭାବ

ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବ ଓ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗା ଉପତ୍ୟକାରେ ଉର୍ବର ପଟୁ ଜମିର ପ୍ରଚୁର ଉପଲବ୍ଧତା ଯୋଗୁଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥିଲା । ସମଗ୍ର ଖ୍ରୀ.ପୂ. ପ୍ରଥମ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବସତିମାନ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିଲା । ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ଚାରଣର ନିରନ୍ତର ମହତ୍ୱ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ।

ଉଭୟ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସରୁ ଜନତାଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ଚାଉଳର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ଓ ବନାସ ସଂସ୍କୃତି ସ୍ଥଳମାନଙ୍କର ଉତ୍‌ଖନନରୁ ପୋଡ଼ା ଧାନ ମିଳିଛି । ବୈଦିକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ବ୍ରୀହି, ତଣ୍ଡୁଳ, ଶାଳି ଆଦି ଧାନ ବା ଚାଉଳକୁ ସୂଚାଏ । ଏ ସମୟରେ ଫସଲ ଚାଷ କରାଯାଉ ଥିବା ଏବଂ କ୍ଷେତରେ ଉଭୟ ଧାନ ଓ ଯବ ବୁଣାଯାଉ ଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏ କାଳରେ ରାଜସୂୟ ଭଳି ବୃହତ୍ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ଦୁଗ୍ଧ, ଘୃତ, ପଶୁ ସଙ୍ଗକୁ ଶସ୍ୟ ବଳି ଦିଆଯାଉ ଥିଲା । ଭୌତିକ ଲାଭ ପାଇଁ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଦ୍ୱାଦଶ ଯଜ୍ଞରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଅନୁଶଂସିତ ଦାନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋ, ବତ୍ସା, ବୃଷଭ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ପକ୍ୱ ତଣ୍ଡୁଳ, ଛପର ହୋଇଥିବା ଘର ଏବଂ ଉତ୍ତମ କର୍ଷିତ ଭୂମି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ବଳି ସାମଗ୍ରୀ ସ୍ୱଷ୍ଟତଃ ସୁସ୍ତ ବସତି ଓ କୃଷିର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହତ୍ୱର ସୂଚକ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କୃତିମାନଙ୍କରେ ଆଠ, ବାର ଏପରିକି ଚବିଶି ବଳଦ ଯୋଚି ହଳ କରାଯାଉ ଥିବା ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଛି । ଉଲ୍ଲିଖିତ ବଳଦ ସଂଖ୍ୟାର ସମ୍ଭାବିତ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ଉଲ୍ଲେଖରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ ହଳ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଉ ଥିବା କୃଷି ସୁପରିଚିତ ଥିବା ସୂଚିତ ହୁଏ ।

୧୨.୫.୧ ଚାରଣର ମହତ୍ୱ ହ୍ରାସ

ଆଦି ବୈଦିକ ଯୁଗ ଭଳି ଚାରଣ ଆଉ ଜନତାଙ୍କ ଜୀବନ ନିର୍ବାହର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ନ ଥିଲା । ଏ କାଳରେ ଜୀବିକାର ପ୍ରତିମାନ ଥିଲା କର୍ଷଣ ଓ ପଶୁପାଳନର ମିଶ୍ରିତ କୃଷି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଶ୍ରମବହୁଳ ନ ଥିଲା । ଉତ୍‌ଖନନରୁ ଧାନ୍ୟାବଶେଷ ମିଳିଥିବା ସ୍ଥଳମାନ ଦୋଆବର ଭିପ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଥିରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ଶ୍ରମବହୁଳ ଆର୍ଦ୍ର ଧାନ ଚାଷ ତଥାପି ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ମିଶ୍ରିତ କୃଷି ଯୋଗୁଁ ସୁସ୍ତ ବସତି ସଂଖ୍ୟାରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲା । ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ମୃତ୍ପାତ୍ରମାନ ସାଧାରଣତଃ ୨ରୁ ୩ ମିଟର ଗଭୀରରେ ମିଳିଥିବାରୁ ଜନତା ସମାନ ସ୍ଥଳରେ ଦୀର୍ଘ କାଳ ଧରି ବସବାସ କରୁଥିବା ସୂଚିତ ହୁଏ । ଭଜପୁରା ଓ ଜଖେଡ଼ାର ଉତ୍ଖନନରୁ ଦର୍ଶିତ ହୁଏ ଯେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଝାଟିମାଟି ଓ କାଷ୍ଠ ନିର୍ମିତ ବୃତ୍ତାକାର କୁଟୀରର ସ୍ଥାନ ଏ କାଳରେ ଅଧିକ ମଜବୁତ ମାଟି କାନ୍ଥ ଥିବା ଘର ନେଇ ସାରିଲାଣି । ଏଥିରୁ ସୁସ୍ତ ଜୀବନ ଶୈଳୀ ଆପଣାଇ ଥିବା କାରଣରୁ ଗୃହ ନିର୍ମାଣରେ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ସାମଗ୍ରୀର ଉପଯୋଗ କରାଯାଉ ଥିବା ସ୍ୱଷ୍ଟ ହୁଏ ।

୧୨.୫.୨ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟବିଧିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜରେ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ସମଗ୍ର ଜନଜାତିର କଲ୍ୟାଣ । ଅପର ଜନଜାତି ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ, ଗୋସମ୍ପଦ ଓ ପୁତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତି କାମନାରେ ଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରାଯାଉ ଥିଲା । ଏହା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ସମ୍ପଦ ବଣ୍ଟନ ପାଇଁ ମୁଖିଆଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଅବସର । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟବିଧି ଗୂଢ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଇ ଗତି କଲା । ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଟିଳ ହୋଇଗଲା । ଏପରିକି ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା । ଅତଏବ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କେବଳ ସମ୍ପଦଶାଳୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ହେଲା । ସମୂହ ଉତ୍ସାହ ହ୍ରାସ ପାଇଲା । ଜନଜାତିର ଅବଶିଷ୍ଟଙ୍କ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବାକୁ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଆୟୋଜିତ ହେଲା । ସମଗ୍ର ଜନଜାତିକୁ ଆଉ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ନାହିଁ । ମୁଖିଆ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦାନ ଦେଲେ । ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ ଏତେ ଜଟିଳ ଥିଲା ଯେ ଏଥିପାଇଁ ବିଶେଷଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା । କାରଣ ଭୁଲ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞକର୍ତ୍ତା ମହାବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାର ଭୟ ରହିଥିଲା । ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ ଫଳରେ ମୁଖିଆଙ୍କୁ ଅତିମାନୁଷ ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉ ଥିଲା । ଏହାର ଅର୍ଥ ମୁଖିଆ ଥିଲେ ଜନଜାତିର ଅବଶିଷ୍ଟଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର । ଏଇ ସେବା ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପଦର ଏକ ବିଶାଳ ଅଂଶ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତଙ୍କୁ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ମୁଖିଆ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଭୌତିକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍କର୍ଷ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବାର ଏକ ରଚନାତନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

୧୨.୫.୩ ଭୂମିର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହତ୍ୱ

ପରିବାର ସଦସ୍ୟ, ଘରୋଇ ନୌକର ଓ ଦାସମାନଙ୍କ ଶ୍ରମ ନିୟୋଜନରେ ଜମି ଚାଷ କରାଯାଉ ଥିଲା । ଏ କାଳର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କୁଟୁମ୍ବ ବା ବିଶ୍ ଥିଲା ଜମିର ମାଲିକ । କୁଟୁମ୍ବର ମାଲିକାନା କ୍ରମେ ପାରିବାରିକ ମାଲିକାନାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ଏବଂ ଗହପତି ସମ୍ପଦଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ବୈଶ୍ୟ(ମୂଳ ଅର୍ଥ ବିଶ୍‌ର ସଦସ୍ୟ)ମାନେ ଥିଲେ ସମାଜର ଉତ୍ପାଦକ ଶ୍ରେଣୀ । ସେମାନେ ଖାଦ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପଦ ଓ ଜୀବନ ନିର୍ବାହର ଉତ୍ସରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ଭୂମିର ସୁରକ୍ଷା ଲାଗି କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କୁ ଭେଟି ଏବଂ ନୈତିକ ଉତ୍‌ଥାନ ପାଇଁ ପୁରୋହିତଙ୍କୁ ଦାନ ଓ ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କରିବା ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଥିଲା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଗୃହସ୍ଥୀ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିଚାୟକ ବିଶ୍/ବୈଶ୍ୟ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଧାନ ଆଧାରରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ଅଣଉତ୍ପାଦକ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କୁ ଭେଟି ଓ ଦାନ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ସାମଗ୍ରୀର ବଣ୍ଟନରେ ସହାୟକ ହେଲା । ଏ କାଳରେ ଜମି ବିକ୍ରୟର କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ମିଳେ ନାହିଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଭୂମିଦାନ ଉଦ୍ୟତ ଜଣେ ଶାସକ ବିଶ୍ୱକର୍ମ ଭୌବନଙ୍କୁ ପୃଥ୍ୱୀ ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଗତ ଉଲ୍ଲେଖରୁ ଭୂମି ଉପରେ ସାମୁଦାୟିକ ମାଲିକାନା ସୂଚିତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ପ୍ରଧାନ ଅଂଶଗ୍ରାହୀ ଅଧିକାର ଥିଲା ବିଶ୍‌ର ।

୧୨.୬ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଓ ସମାଜ

ପ୍ରମୁଖତଃ ଚାରଣରୁ ଏକ ମିଶ୍ରିତ କୃଷି ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଘଟାନ୍ତର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜ ଓ ଶାସନତନ୍ତ୍ରର ଚରିତ୍ରକୁ ବହୁ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ପରିବର୍ତ୍ତନର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିଲା ନିମ୍ନ ଭଳି:

୧. ଆଦି ବୈଦିକ ସମାଜର ଜନଜାତୀୟ ପରିଚିତି ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିଚିତିକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଲା ଏବଂ ପରିଣାମରେ ମୁଖିଆତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରକୃତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା ।

୨. ଆଦି ବୈଦିକ କାଳରେ କୁଟୁମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଧାରରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ପ୍ରଧାନତଃ ସମତାବାଦୀ ସାମାଜିକ ସଂରଚନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଟିଳ ହୋଇଗଲା । ଅସମତା

ସମାଜର ସଙ୍କେତରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏପରିକି ଗୋଟିଏ କୁଟୁମ୍ବ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ସେଥିରୁ କେତେକର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଉଚ୍ଚ ଥିବା ବେଳେ ଆଉ କେତେକର ନିମ୍ନ ଥିଲା ।

୧୨.୬.୧ ଶାସନତନ୍ତ୍ର

ଋକ୍‌ବେଦୀୟ କାଳରେ ଜନଜାତି ବା ଜନତା ଅର୍ଥରେ ଜନ ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟରେ ଜନପଦ ଅବଧାରଣାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେଲା । ଜନପଦର ଅର୍ଥ ଜନଜାତି ବାସ କରୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କୃତିମାନଙ୍କରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା । ତେବେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୀମା ସଂଜ୍ଞାୟିତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅର୍ଥରେ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ତଥାପି ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ଦୁଇ ପ୍ରମୁଖ ବୈଦିକ ଜନଜାତି ଭରତ ଓ ପୁରୁଙ୍କ ଏକୀକରଣରେ ଗଠିତ କୁରୁମାନେ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବର ଉପର ଅଂଶ ଅଧିକାର କରିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ପାଞ୍ଚାଳମାନେ ପାଞ୍ଚାଳଦେଶ ରୂପେ କଥିତ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବର ମଧ୍ୟାଞ୍ଚଳ ଦଖଲ କରିଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏଥିରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ଜନଜାତୀୟ ପରିଚିତି ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିଚିତିରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଉ ଥିଲା । ଏହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି ଯେ କୁରୁ ଓ ପାଞ୍ଚାଳ ଏକତ୍ର ଉପର ଓ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କରିଥିଲେ । ଜନ ଏବଂ ସେମାନେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହାସଲ କରିଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧର ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଜନପଦ ଓ ମହାଜନପଦ ଗଠନ ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

ଜନଜାତି ମୁଖିଆ ଓ ଯୋଦ୍ଧାଗଣ:

ଜନଜାତି ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ହେବା ଏବଂ ପରିଚିତି ହାସଲ କରିବା ଫଳରେ ଜନଜାତି ମୁଖିଆଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟବିଧିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ରାଜନ୍‌ଙ୍କ ସଂପୃକ୍ତି ଏଣିକି କେବଳ ଗୋସମ୍ପଦ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣରେ ସୀମିତ ରହିଲା ନାହିଁ । ଜନଜାତି ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ଅଞ୍ଚଳର

ସୁରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଭାବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା । ଋକ୍‌ବେଦୀୟ କାଳରେ ବଂଶବୃକ୍ଷରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠତ୍ୱ ହାସଲ କରିଥିବା ରାଜନ୍ୟ ଏବେ 'କ୍ଷତ୍ରିୟ'ରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ଏ ଶବ୍ଦଟିର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ 'କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ଯାହାର ଅଧିକାର' । କ୍ଷତ୍ରିୟ ଶ୍ରେଣୀର କ୍ଷମତାର ଆଧାର ଥିଲା ଜନଜାତି ଏବଂ ସେମାନେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳର ସୁରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ଭୂମିକା । କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଭୂମିକା ପ୍ରତିବଦଳରେ 'ବିଶ୍' ସେମାନଙ୍କୁ ଭେଟି ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଏବଂ ଅନୁଦିନ ବିଶ୍ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଅଧସ୍ତନରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏଣିକି ବଳି ଓ ଭାଗ ଇଚ୍ଛାଧୀନ ଭେଟି ନ ହୋଇ କ୍ରମେ ନିୟମିତ ଭେଟି ଓ କରର ରୂପ ଧାରଣ କଲା ।

ଜନଜାତୀୟ ସମ୍ମେଳନ:

ଯୋଦ୍ଧା ଶ୍ରେଣୀ ବା କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସ୍ଥିତି ଜନଜାତୀୟ ସମ୍ମେଳନମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଲା । ଏସମୟରେ ସମିତିଠାରୁ ସଭା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କଲା ।

ସଭାସ୍ଥିତ ରାଜାଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖରୁ ରାଜାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ନିର୍ବାହରେ ସଭା ସହାୟତା କରୁଥିବା ସୂଚିତ ହୁଏ । ରାଜପଦର ଆଧାର କେବଳ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜ ମନୋନୟନ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ହୋଇଯାଇ ଥିଲା ।

ରାଜାଙ୍କ ବୈଧତା:

ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠ ଆନୁବଂଶିକ ଓ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଧିକାର ନୀତି ଅଭାବରୁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର ପାଇଁ ଶାସକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅଭିଷେକ ରୀତି ଅଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା । ଅତଏବ ରାଜସୂୟ, ଅଶ୍ୱମେଧ ଓ ବାଜପେୟ ଭଳି ଔପଚାରିକ ଯଜ୍ଞ ଖୁବ୍ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଗଲା । ଋକ୍‌ବେଦୀୟ କାଳରେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ଥିଲା ଏକ ନଗଣ୍ୟ ଘଟଣା । କିନ୍ତୁ ଏ ସମୟରେ ଅପର ଅଞ୍ଚଳକୁ ପରାଭୂତ କରିବା ଏବଂ ବୈଦେଶିକ ଭୂମିରେ ଶାସକଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ବୈଧତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ସମ୍ପନ୍ନ କରାଗଲା । ଶାସକଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କାମନା କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଅପର ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ନିଷ୍କର୍ଷତଃ ତିନୋଟିଯାକ ଯଜ୍ଞ ଥିଲା ଉତ୍କର୍ଷ ଓ କ୍ଷମତା ଘୋଷଣା ପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁନିୟୋଜିତ ବୈଧୀକରଣ ପଦ୍ଧତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ କାଳରେ ଜଣକୁ ରାଜା ଘୋଷଣା

କରାଯାଉ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ଓ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଥିଲା । କ୍ଷମତାକୁ ଧାର୍ମିକ ବୈଧତା ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ଯଜ୍ଞର ଉପଯୋଗ କରାଯାଉ ଥିଲା ।

ରାଜାଙ୍କୁ ସଂସାଧନ, ଆର୍ଥିକ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ବଣ୍ଟନ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଜଣେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଅଥବା ଯୁଦ୍ଧର ସେନାପତି ଠାରୁ ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଗଲା । ତଥାପି ସେ ସାର୍ବଭୌମ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ରାଜା ଥିଲେ କୁଟୁମ୍ବ ନିକଟରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ । କୁଟୁମ୍ବ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ନିର୍ବାଚନ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ବହିଷ୍କରଣ ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପାଦନରେ ସହାୟକ ଅପର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଅଧିକାରରେ ଥିଲେ ମୁଖିଆ । ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି ଯେ ଏ ସମୟରେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥିତି ହାସଲ କରିଥିଲେ । ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିଚିତି ଅବଧାରଣାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଥିଲା ଏହାର କାରଣ । ଏହିପରି ଅଞ୍ଚଳ ଶାସକଙ୍କ ଶାସନ କ୍ଷମତାର ବାହ୍ୟ ପରିପ୍ରକାଶରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଜନଜାତୀୟ ସଂଘର୍ଷ:

ଅନ୍ତର୍ଜନଜାତୀୟ କଳହ ଓ ଆନ୍ତଃଜନଜାତିକ ସଂଘର୍ଷର ସ୍ୱଭାବରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା । ଲଢ଼େଇ ଆଉ ଗୋସମ୍ପଦ ପାଇଁ ଟଣାଓଟରାରେ ସୀମିତ ନ ଥିଲା । ଏବେ ବିବାଦର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ ଥିଲା ଭୂମି ଅଧିକାର । ଜନଜାତିର ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ସହ ଅଞ୍ଚଳ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ଆବଶ୍ୟକତା ଯୋଡ଼ିହୋଇ ରହିଥିଲା । ଲୌହ ନିର୍ମିତ ଅସ୍ତ୍ର ଓ ଅଶ୍ୱଚାଳିତ ହାଲୁକା ଚକ ଥିବା ରଥ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ରଣକୁଶଳତା ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲା । ମହାଭାରତ କୁରୁ କୁଟୁମ୍ବର କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଜନଜାତୀୟ ଯୁଦ୍ଧର ଚିତ୍ର ବହନ କରେ ।

ପୁରୋହିତ:

ରାଜନ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହତ୍ୱ ସଙ୍ଗକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲା । କାରଣ ଅଭିଷେକ ରୀତି ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ରାଜପଦବୀକୁ ବୈଧ କରୁଥିଲେ । ଏଭଳି

ଅବସରରେ ଦାନ ଓ ଦକ୍ଷିଣା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଧାନତଃ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଯଜମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତଙ୍କ ନିକଟକୁ ସମ୍ପଦର ପୁନର୍ବଣ୍ଟନ ସାଧିତ ହେଉଥିଲା । ବିସ୍ତୃତ ଅଭିଷେକ ରୀତିରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ରାଜାଙ୍କ କ୍ଷମତା ଅତୀବ ସୁରକ୍ଷିତ ନ ଥିଲା ଏବଂ ସେଇଥି ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଶାସନ ଦକ୍ଷତାର ପ୍ରମାଣ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସ୍ଥାନାପନ୍ନ ପୁରୋହିତଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଦେବତାଙ୍କ ସହ ସମାନ ହୋଇଗଲା । ଅନୁଭବ କରାଗଲା ଯେ ଯଜ୍ଞ ଦ୍ୱାରା ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ଏବଂ ଦାନ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସଂତୃପ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହିପରି ପୁନର୍ବଣ୍ଟନ ସରଣୀ ଦୁଇ ଉଚ୍ଚ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିଲା ଏବଂ ରାଜନୀତିକ ଆଧିପତ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ଅଧିକାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

୧୨.୬.୨ ସମାଜ

ବିଶ୍ୱର କ୍ରମକ୍ଷୟମାଣ ସ୍ଥିତି ଏବଂ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିସାରିଛେ । ଏହିପରି ସମାଜ ଅସମ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଋକ୍‌ବେଦର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରଚିତ ଅଂଶରେ 'ପୁରୁଷ ସୂକ୍ତ' ରହିଛି । ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟା ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଶରୀରରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣର ଉତ୍ପତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଚତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣର ସୃଷ୍ଟି ଏ ସୂକ୍ତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ:

ପୁରୁଷେ କଲେ କେତେ ଭାଗ । ମୁଖ ବାହୁରୁ କେ ସମ୍ଭବ ॥
ଉରୁରୁ କେବା ଜାତ ହୋଇ । ପାଦ ତାହାର କେ ବୋଲାଇ ॥
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଟେ ତାର ମୁଖ । ରାଜନ୍ୟ ବାହୁ ଉରୁ ବୈଶ୍ୟ ॥
ପାଦରୁ ଶୂଦ୍ରର ଜନମ । ଏକ ହୁଅଇ ତାରତମ ॥
(ଯତ୍ ପୁରୁଷଂ ବ୍ୟଦଧୁଃ କତିଧା ବ୍ୟକଳ୍ପୟନ୍ ।
ମୁଖଂ କିମସ୍ୟ କୌ ବାହୁ କା ଉରୁ ପାଦା ଉଚ୍ୟେତେ ॥୧୧॥
ବ୍ରାହ୍ମଣୋଽସ୍ୟ ମୁଖମାସୀଦ୍ୱାହୂ ରାଜନ୍ୟଃ କୃତଃ ।
ଉରୁ ତଦସ୍ୟ ଯଦ୍ୱୈଶ୍ୟଃ ପଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଶୂଦ୍ରୋ ଅଜାୟତ ॥୧୨॥) –ମଣ୍ଡଳ୧୦,ଅନୁବାକ୍୭, ସୂକ୍ତ ୯୦ ॥

ଏ ସୂକ୍ତରେ ପ୍ରକ୍ଷେପିତ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଆଶୟ ଏହି ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଗୋଟିଏ ସମାଜର ହିଁ ଅବୟବ । ତେବେ ସକଳ ଅବୟବର ସ୍ଥିତି ସମାନ ନୁହେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମସ୍ତକ ସହ ତୁଳନୀୟ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଶୂଦ୍ରକୁ ପାଦ କୁହାଯାଇଛି । ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚତମ ବର୍ଣ୍ଣ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । କାରଣ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସହାୟତାରେ ହିଁ ଦେବତାଙ୍କ ସହ ସମାଜର ଯୋଗାଯୋଗ ସମ୍ଭବପର । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଶୂଦ୍ରମାନେ ଶାରୀରିକ କର୍ମ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧଧୃତ ଦାସମାନେ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ବର୍ଣ୍ଣ ଅବଧାରଣା:

ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି:

୧. ଜନ୍ମଗତ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି

୨. ବର୍ଣ୍ଣର ଆନୁକ୍ରମିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ହେଉଛି- ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର । ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ ସର୍ବନିମ୍ନରେ ଶୂଦ୍ର ।

୩. ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ ବିଧି ଏବଂ ସଂସ୍କାରଗତ ଶୁଦ୍ଧତା

ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଗକୁ ବୈଶ୍ୱିକ ବିଧି ଅବଧାରଣା ସହ ସହବଦ୍ଧ ଏବଂ ସମାଜର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ କାର୍ଯ୍ୟଶୀଳତା ନିମିତ୍ତ ଏକ ସାମାଜିକ ବିଧି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସରତ । ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ଘଟି ନାହିଁ ।

ସାମାଜିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଭାଜନର ଆଧାର ଥିଲା କେବଳ ଜୀବିକା ଏବଂ ସମାଜ ଥିଲା ତଥାପି ନମନୀୟ । ଜୀବିକା ଜନ୍ମ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ନ ଥିଲା ।

ଏପରିକି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦୋତ୍ତର କାଳରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଔପଚାରିକ ସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲା । ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା କୌଣସି ଅଣକ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାବୀ କରିବା ଏବଂ ଶାସକ ହେବାରୁ ନିବୃତ୍ତ କରୁ ନ ଥିଲା । ନନ୍ଦ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଏପରିକି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ରାଜନୀତିକ ଆଧିପତ୍ୟ ଦାବୀ କରିବାରୁ ଏହା ବଞ୍ଚିତ କରୁ ନ ଥିଲା । ଯଥା-

ସୁଙ୍ଗ ବଂଶର ରାଜାଗଣ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଅନ୍ୟ ବ୍ଲକ୍‌ରେ ଅଧିକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ।

ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଦର୍ଶ କେବେ ମଧ୍ୟ ବେଦୋତ୍ତର କାଳରେ କଠୋର ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ ଭୌଗୋଳିକ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ବୈଦିକ ଜନତା ଅନେକ ଅଣବୈଦିକ ଜନଜାତିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବା ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରଭାବ ଏକ ଯୌଗିକ ସମାଜ ଗଠନରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବପର । ନ୍ୟୂନାତିନ୍ୟୂନ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ଅନେକ ଅଣବୈଦିକ ଧାର୍ମିକ ଚଳଣିର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ତେବେ କଠୋର ବିବାହ ବିଧି ମାଧ୍ୟମରେ ଜନଜାତିର ଶୁଦ୍ଧତା ରକ୍ଷା କରିବା ଥିଲା ଜନଜାତୀୟ ସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହତ୍ୱ ଅବଶିଷ୍ଟଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେମାନଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗୌରବ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏହାକୁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଲା । ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଅବଧାରଣା ସ୍ୱଭାବତଃ ଥିଲା ପ୍ରାଥମିକ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାବୋଧ ଆଦୌ ନ ଥିଲା ।

ଗୋତ୍ର:

ଗୋତ୍ର ଶବ୍ଦର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ଗାଈଗୁହାଳ । ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳରେ ଏହାର ପ୍ରଚଳନ ଘଟିଲା । ପୂର୍ବେ ଜନଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବିବାହ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ଏଣିକି ଗୋତ୍ର ବାହାରେ ବିବାହ କରାଗଲା । ଗୋତ୍ରର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜଣେ ସାଧାରଣ ପୂର୍ବଜଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସମାନ ଗୋତ୍ରରେ ବିବାହ ବର୍ଜନୀୟ ।

ପରିବାର:

ପିତୃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ପରିବାର ଥିଲା ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠ ଏବଂ ଗୃହପତିଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଥିଲା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଯେହେତୁ ଗୃହସ୍ଥୀ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରୁଥିଲା ଗୃହକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ଆର୍ଥିକ ମହତ୍ୱ ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲା । ଭୂମି

ଉପରେ ଅଧିକାରର ଆଧାର ଥିଲା ଉପଯୋଗ ଏବଂ ମାଲିକାନା ସାମୁଦାୟିକ । ଗୃହପତି ଥିଲେ ସମ୍ପଦଶାଳୀ ଏବଂ ଧାର୍ମିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା ଥିଲା ଯଜମାନ । ତାଙ୍କ ସମ୍ପଦ ଉପହାର ସୂତ୍ରରେ ଆସୁ ନ ଥିଲା; ନିଜ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା । ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପଦର ଏକ ଅଂଶ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଯାଉ ଥିଲା । ନାରୀ ଋଷିଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଏବଂ ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବରେ କେତେକ ରାଣୀଙ୍କ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣର ଉଲ୍ଲେଖ ସତ୍ତ୍ୱେ ମହିଳାମାନେ ପୁରୁଷଙ୍କ ଅଧସ୍ତନ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରମୁଖ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣରେ ସେମାନଙ୍କର ସଂପୃକ୍ତି ନ ଥିଲା ।

ଜୀବନର ତିନି ପର୍ଯ୍ୟାୟ:

ଜୀବନର ତିନି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ତିନି ଆଶ୍ରମ କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ଏ ତିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଥିଲା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଏବଂ ବାନପ୍ରସ୍ଥ । ପ୍ରଥମଟି ଥିଲା ଛାତ୍ରାବସ୍ଥା । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଘର ସଂସାର କରି ଭୌତିକ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ତୃତୀୟ ଆଶ୍ରମରେ ଗୃହସ୍ଥ ଜୀବନରୁ ଆଂଶିକ ଅବସର ନେଇ ଜଙ୍ଗଲରେ ବାସ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଚତୁର୍ଥ ଆଶ୍ରମ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବା ସକ୍ରିୟ ସାଂସାରିକ ଜୀବନରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସର ଉପନିଷଦ ରଚନା କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜ୍ଞାତ ଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ବୈଦିକ ସାମାଜିକ ସଂରଚନା ବିରୋଧରେ ପରୋକ୍ଷ ଅଥବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଠିକ($\checkmark$) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ

କ) ଚାରଣ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ଖ) ଚାରଣ ଓ କର୍ଷଣକୁ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଥିବା ମିଶ୍ରିତ କୃଷି ଥିଲା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ।

ଗ) କେବଳ ଶ୍ରମ ପ୍ରଧାନ କୃଷିର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା ।

ଘ) ଶିଳ୍ପ ଥିଲା ପ୍ରଧାନ କର୍ମ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ

କ) ସମାଜକୁ ସଂଗଠିତ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ଆଧାର ଥିଲା ଜନଜାତି ।

ଖ) ଭୂମି ଅଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା ଏବଂ ଭୂମି ଉପରେ ଜନଜାତିର ମାଲିକାନା କ୍ରମଶଃ ପାରିବାରିକ ମାଲିକାନାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ।

ଗ) ଜମିର ମାଲିକାନା ଜନଜାତି ବାହାରେ ଥିଲା ।

ଘ) ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନୁହେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ

କ) ସମିତି ଠାରୁ ସଭା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଖ) ସଭା ଠାରୁ ସମିତି ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଗ) ଉଭୟ ସଭା ଓ ସମିତିର ମହତ୍ୱ ହ୍ରାସ ପାଇଲା ।

ଘ) ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନୁହେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୪. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳର ଜନତା

କ) ନିଜ ଗୋତ୍ରରେ ବିବାହ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଖ) ଗୋତ୍ର ବାହାରେ ବିବାହ କଲେ ।

ଗ) ନିଜେ ଗୋତ୍ରରେ ବିବାହ କଲେ କି ନାହିଁ ସେ ନେଇ ଯତ୍ନଶୀଳ ନ ଥିଲେ ।

ଘ) ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନୁହେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୫. ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପରିବାର କ'ଣ ଥିଲା ? ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଶବ୍ଦରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

୧୨.୭ ଧର୍ମ

ଏ କାଳର ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରାର ସୂଚନା ରହିଛି:

୧. ସାମବେଦ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦ ସଂହିତା ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବୈଦିକ ଧର୍ମ ।

୨. ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ବିସ୍ତୃତ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଣବୈଦିକ ଧର୍ମ ଅଥବା ଲୋକ ପରମ୍ପରା ।

ଅଥର୍ବ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା ବୈଦିକ ଧର୍ମର ଅଂଶ ବିଶେଷ ବିବେଚିତ ହେବା ବସ୍ତୁତଃ ବୈଦିକ ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସ୍ୱାଙ୍ଗୀକରଣର ସୂଚକ । ଯଜୁର୍ବେଦ ସଂହିତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କରେ ଏ କାଳର ଯାଜ୍ଞିକ ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଯଜ୍ଞ ଏ କାଳରେ ଅତୀବ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା ଏବଂ ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଚରିତ୍ର ଗ୍ରହଣ କଲା । ରାଜସୂୟ, ବାଜପେୟ, ଅଶ୍ୱମେଧ ଆଦି ସାର୍ବଜନୀନ ଯଜ୍ଞ ବିପୁଳ ଆକାରରେ ଆୟୋଜିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ସମଗ୍ର ସମୁଦାୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ସମ୍ପାଦିତ କେତେକ ରୀତିରେ ପ୍ରଜନନ ସଂସ୍କୃତିର ଉପାଦାନ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞରେ ଯଜ୍ଞାଶ୍ୱ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପାଟରାଣୀ ଶୟନ କରିବା ଥିଲା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ରାଣୀ ଥିଲେ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତିନିଧି ଏବଂ ଏଇ ରୀତି ରାଜାଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉ ଥିଲା । ରାଜସୂୟ ଓ ବାଜପେୟ ଯଜ୍ଞରେ ଅନେକ କୃଷି ରୀତି ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ପୃଥିବୀର ଉର୍ବରତା ଏବଂ ଏହାର ନିୟମିତ ରଜଶ୍ଚକ୍ର ଥିଲା ଔପଚାରିକ ଯଜ୍ଞର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କେତୋଟି ପ୍ରକରଣ ।

୧୨.୭.୧ ପୌରୋହିତ୍ୟ କଳା

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କୃତିମାନଙ୍କରୁ ଧାର୍ମିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବ୍ୟାପକ ଓ ଜଟିଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏସବୁ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ଏଥିରେ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ ପେସାଦାର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ତେଣୁ ଅନୁଭୂତ ହେଲା; ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ ବିଧି ପ୍ରଣୀତ ହେଲା । ବୈଦିକ ଯଜ୍ଞ ଆଉ ସାଦାସିଧା ଖାଦ୍ୟ ବଳି ଅଥବା ଅଗ୍ନିରେ ହବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲା । ଯଜମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ବଳି ଓ ଯଜ୍ଞ ଆଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ହେଲା । ଯଜ୍ଞସବୁ ଗୂଢ଼ ପ୍ରତୀକବାଦରେ ପରିଣତ ହେଲା ଏବଂ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ରୀତି ରହସ୍ୟମୟ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହେଉ କି ସାର୍ବଜନୀନ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନରେ ଜଟିଳତା ହେତୁ ପୌରୋହିତ୍ୟ କଳାର ଏକ ନୂତନ ବିଜ୍ଞାନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା । ଏହିପରି ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଏକ ପୁରୋହିତ ଶ୍ରେଣୀର ଉଦୟ ହେଲା । ଏପରିକି ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ ରୀତିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ସମ୍ପାଦନ ନିମିତ୍ତ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବର୍ଗ ରହିଥିଲେ ।

୧୨.୭.୨ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଦେବକୁଳ

ଦୁଇ ପ୍ରମୁଖ ଆଦି ବୈଦିକ ଦେବତା ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନି ସେମାନଙ୍କ ମହତ୍ୱ ହରାଇଲେ । ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ପ୍ରଜାପତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କଲେ । ଏଇ ଘଟଣା ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ତବାଦର ମହତ୍ୱ ଉପସ୍ଥାପନ କରେ । କାରଣ କୃଷି ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କରେ ସୃଷ୍ଟି ପୁରାକଳ୍ପ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଋକ୍‌ବେଦର ଗୌଣ ଦେବତା ରୁଦ୍ର ଏ ସମୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ପାଳକ ଭାବେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପରିକଳ୍ପନା କରାଗଲା । ପୂର୍ବ କାଳରେ ଗୋସମ୍ପଦର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଥିବା ପୁଷାନ୍ ଏବେ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ଦେବତାରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚାରଣ ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ସୁସ୍ତ କୃଷିକାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଜନଜାତିର ଚରିତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତନର ସୂଚକ । ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣାର ପ୍ରତିନିଧି ଆଦି ବୈଦିକ ଦେବତାମାନେ କ୍ରମେ ହଟିଗଲେ ଏବଂ ଦିବ୍ୟସତ୍ତା ରୂପେ ପ୍ରାକୃତିକ ଉପାଦାନର ସାକାରୀକରଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଟିଳ ହୋଇଗଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳର ସୂକ୍ତମାନଙ୍କରୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେବତା ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ପ୍ରାକୃତିକ ଉପାଦାନର ଅନ୍ୱେଷଣ ଆଉ ସହଜସାଧ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ ।

୧୨.୭.୩ ଲୋକ ପରମ୍ପରା

ଅଥର୍ବ ବେଦ ଲୋକ ପରମ୍ପରା ସମ୍ପର୍କିତ ସୂଚନାର ଏକ ଖଣି । ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ବୈଦିକ ଯଜ୍ଞ ଧର୍ମ ଠାରୁ ମୂଳତଃ ଭିନ୍ନ । ଏହା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଜାଦୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଏ ବେଦର ବିଷୟବସ୍ତୁ ମାନବ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗର ସମାବେଶ । ଏହାର ସୂକ୍ତ ସବୁ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ:

୧. ରୋଗରୁ ଆରୋଗ୍ୟ

୨. ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ସ୍ତବ

୩. ଗୃହ ଓ ସନ୍ତାନଙ୍କ ସମ୍ପନ୍ନତା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ର

୪. ଗୋସମ୍ପଦ ଓ କ୍ଷେତ

୫. ସମ୍ମୋହନ ମନ୍ତ୍ର

୬. ବିବାହ, ବଶୀକରଣ, ମାରଣ ଓ ବିଦ୍ୱେଷଣ ଆଦି ମନ୍ତ୍ର

ଅତଏବ ଅଥର୍ବ ବେଦ ପ୍ରଚଳିତ ବିବିଧ ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ ଓ କୁସଂସ୍କାରର ଦଲିଲ । ଅଥର୍ବଣ ଶବ୍ଦ ଜାଦୁମନ୍ତ୍ରର ସୂଚକ ଏବଂ ଅଥର୍ବଣ ପୁରୋହିତ ଏ ଧର୍ମର ସ୍ଥାନାପନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ପାଦନ କର୍ତ୍ତା । ଏଥିରେ ବୈଦିକ ପରମ୍ପରାର ଦେବତାଙ୍କୁ ଆବାହନ କରାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆବାହନର କାରଣ ତୁଚ୍ଛ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ । ଉପକାରୀ ଓ ଅପକାରୀ ବହୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେବତା ଏବଂ ରାକ୍ଷସ, ପିଶାଚ ଆଦି ସତ୍ତାଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଶତ୍ରୁ ଓ ମିତ୍ରଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟ ଅଥବା ବିଧ୍ୱଂସ ଓ ଦୁର୍ବିପାକ ପାଇଁ ଆବାହନ କରାଯାଏ । ଆବାହନ ଓ ମନ୍ତ୍ର ସମୂହ ଗୃହ ଓ ଗୃହୀ ଜୀବନ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ସାଧାରଣ ମାନବ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଦୈନନ୍ଦିନ ଚକ୍ର ସହ ଘନିଷ୍ଠ ।

ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଗୃହର ଚୌର୍ଯ୍ୟ ନିବାରଣ, ଶରୀରର ତାପ ନାଶନ ଅଥବା ବୃକ୍ ପିଶାଚର ନିଧନ ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆବାହନ କରାଯାଏ । କୃଷି ସୁରକ୍ଷା ଏବଂ ମୂଷିକ ନିବାରଣ ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ବୀଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ । ନୂତନ ଗୃହ ନିର୍ମାଣର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ ପାଇଁ ସବିତୃଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରାଯାଏ । ସୁରକ୍ଷିତ ପ୍ରସବ ଓ ମଧୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ପାଇଁ ପୁଷାନ୍ ଏବଂ ପ୍ରେତ ନିର୍ମୂଳନ ପାଇଁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆବାହିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଏ କାଳର ଅନ୍ତ ବେଳକୁ ପୁରୋହିତଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ଓ ଯଜ୍ଞର ଜଟିଳତା ବିରୋଧରେ ଏକ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ଉପନିଷଦମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଥିବା ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଜନ୍ମ ନେଲା । କର୍ମକାଣ୍ଡୀ ଚଳଣି ଓ ଯଜ୍ଞ ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଅପବ୍ୟୟ ବିପରୀତରେ ଏହା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କଲା । ଧର୍ମର ଭୌତିକତାବାଦୀ ଦିଗ ଏହିପରି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଏହା ଦାର୍ଶନିକ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେଲା । ଉପନିଷଦଗୁଡ଼ିକ ଆତ୍ମାର ଅମରତ୍ୱ ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟତା ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ ଜନପଦ ଓ ମହାଜନପଦ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ଓ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ ସ୍ଥାୟୀତ୍ୱ ଓ ଅଖଣ୍ଡତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ଏକ ପ୍ରକାର ମହତ୍ୱ ଆରୋପ କଲେ ।

ଅତଏବ ଆଦି ବୈଦିକ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଚଳଣିରେ ଏକ ବିପୁଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିବା ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ଚାରଣରୁ କୃଷିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ଏହା ଆଂଶିକ ଭାବେ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏ କାଳର ଧାର୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଦି ବୈଦିକରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ସାମାଜିକ-ରାଜନୀତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମାନ୍ତର ଏବଂ ତା'ର ପ୍ରତିଫଳନ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ କାଳରେ

କ) ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଯଜ୍ଞ ଅଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଖ) ଯଜ୍ଞର କୌଣସି ଭୂମିକା ନ ଥିଲା ।

ଗ) ଯଜ୍ଞ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା କାରଣ ପୁରୋହିତମାନେ ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କଲେ ।

ଘ) ଉଭୟ (କ) ଓ (ଖ) ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଠିକ(✓) ବକ୍ତବ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରନ୍ତୁ ।

କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ

କ) ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଓ ଆଦି ବୈଦିକ ଦେବତାମାନେ ସମାନ ଥିଲେ ।

ଖ) ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଓ ଆଦି ବୈଦିକ ଦେବତାମାନେ ଭିନ୍ନ ଥିଲେ ।

ଗ) ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଦେବତାମାନେ ଯାଯାବରରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ସମାଜକୁ ଚାରିତ୍ରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରତିଫଳନ ।

ଘ) ଉଭୟ (ଖ) ଓ (ଗ) ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ପରିବର୍ତ୍ତନ କ'ଣ ସୂଚାଏ ? ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଶବ୍ଦରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....
....
....

୧୨.୮ ସାରାଂଶ

ଏଇ ଏକକ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିଲେ-

- ❖ ବୈଦିକ ସମାଜ ଚାରଣ ଓ ଯାଯାବର ଜୀବନଶୈଳୀରୁ ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ କୃଷି ସମାଜକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ କୃଷିରେ ଲୌହ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିବା ତଥାପି ବାକି ରହିଥିଲା ।
- ❖ ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସୁସଂଙ୍ଗଠିତ ରାଜନୀତିକ ଏକକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା, ବିଧିମାନ ସଙ୍କଳିତ ହେଲା ଏବଂ ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ସାମାଜିକ ବିଭାଜନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା ।
- ❖ ଏ କାଳରେ ବୈଦିକ ଓ ଲୌକିକ ଧର୍ମ ପରମ୍ପରା ନିଜ ନିଜର ପରିଚିତି ବଜାୟ ରଖିବା ସହ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା ।
- ❖ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରାଚୀନ ବୈଦିକ କାଳର ରୁଦ୍ର ଭଳି କିଛି ଗୌଣ ଦେବତା ଅଧିକ ମହତ୍ୱ ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଳି ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେବତା ଗୌଣ ଆସନକୁ ଚାଲିଗଲେ ।
- ❖ ଏ କାଳର ସାମଗ୍ରିକ ଚିତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତି ଲାଗି ଉଭୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉତ୍ସର ଏକତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ।

୧୨.୯ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ଦୋହରା ଫସଲ: ଖଣ୍ଡେ ଜମିରେ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଦୁଇଟି ଫସଲ ଚାଷ ।

ପ୍ରଜନନ ସଂସ୍କୃତି: ମାନବ ଜନ୍ମ ଅଥବା ଜନ୍ମ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ଏକ ରୀତି ବା ଧାର୍ମିକ ଚଳଣି ।

ଲୋକ ପରମ୍ପରା: ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପରମ୍ପରା ।

ଭେଟି ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା: ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ପୋଷଣ ପାଇଁ ଭେଟି ବା ଉପହାରର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଥିବା ଏକ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା ।

ଶ୍ରମବହୁଳ: ଏକ କର୍ମ ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରମ ବା ମାନବ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଉପଯୋଗ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ।

ସୁସ୍ଥ: ସ୍ଥିର ବା ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ରହିବା ।

ବିଭାଜନ: ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଭାଗ କରିବା । ଯଥା- ସାମାଜିକ ବିଭାଜନର ଅର୍ଥ ଜାତି, ସମ୍ପଦ ଆଦି କୌଣସି ଆଧାରରେ ସମାଜକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଭାଗ ଭାଗ କରିବା ।

ଭେଟି: ପରମ୍ପରା ବା ସଂକଳ୍ପ ଯୋଗୁଁ ଦିଆଯାଉ ଥିବା ସେବା ବା ସମ୍ପଦ ।

୧୨.୧୦ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: (ଖ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: (ଘ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: (ଖ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୪ର ଉତ୍ତର: ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ଲୌହର ଉପଯୋଗ ଯୁଦ୍ଧ ଅଥବା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଏବଂ କାହିଁକି ଥିଲା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଦେଖନ୍ତୁ ଉପବିଭାଗ ୧୨.୪ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: (ଖ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: (ଖ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: (କ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୪ର ଉତ୍ତର: (ଖ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୫ର ଉତ୍ତର: ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ପରିବାର ଓ ଗୃହକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମହତ୍ୱ ଏବଂ ପରିବାରରେ ମହିଳାଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଦେଖନ୍ତୁ ଉପବିଭାଗ ୧୨.୬.୨ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୩

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: (ଘ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: (ଘ)

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ନୂତନ ଦେବତାମାନେ ଏକ ନୂତନ ଧରଣର ସମାଜର ସୂଚକ କି ନୁହନ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଦେଖନ୍ତୁ ଉପବିଭାଗ ୧୨.୭.୨ ।

କେତେକ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ

Bridget and Raymond Allchin - *The Rise of Civilizations in India and* Pakistan, New Delhi, 1988.

D.P. Agrawal and D.K. Chakravarti (ED) - Essays *in Indian Protohistory,* New Delhi, 1979.

H.D. Sankalia – *Prehistory and protohistory of India and Pakistan,* Poona, 1962.

D.D. Kosambi, - The Culture and Civilization of Ancient India in Historical Outline, New Delhi, 1987.

D.N. Jha - Ancient India: An Introductory Outline, New Delhi, 1986.

AL. Basham - The Wonder that was India, New Delhi, 1986.

Romila Thapar – History *of* India, Vol. I New Delhi, 1983.

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର

Odisha State Open University, Sambalpur

www.osou.ac.in
e-mail: info@osou.ac.in